

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

Rzeszów, dnia 29 lipca 2015 r.

Poz. 2282

UCHWAŁA NR X/68/2015 RADY POWIATU STRYŻOWSKIEGO

z dnia 30 czerwca 2015 r.

w sprawie przyjęcia „Programu opieki nad zabytkami Powiatu Strzyżowskiego na lata 2015-2018”

Na podstawie art. 4 ust. 1 pkt 7 i art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (tekst jednolity Dz. U. z 2013 r. poz. 595 z późn. zm.) w związku z art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2014 r. poz. 1446), po uzyskaniu opinii Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Powiatu Strzyżowskiego uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Program opieki nad zabytkami Powiatu Strzyżowskiego na lata 2015-2018”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego.

Przewodniczący Rady

Marek Jurzysta

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRZYŻOWSKIEGO

Załącznik do Uchwały Nr X/68/2015
Rady Powiatu Strzyżowskiego
z dnia 30 czerwca 2015 r.

*„Zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości
przenoszonej ponad pokoleniami,
określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski,
wartości warunkującej tożsamość narodową
i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”*

*jest misją:
Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020*

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

ZAWARTOŚĆ OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Spis treści

1. WSTĘP	4
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	4
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE	5
3.1. USTAWA O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI	6
3.2. ZADANIA I KOMPETENCJE ORGANÓW POWIATU W ZAKRESIE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI	8
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	11
4.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI	11
4.1.1. Założenia wynikające z „Krajowego programu opieki nad zabytkami”	11
4.1.2. „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020” jako obowiązujący Narodowy Program Kultury	11
4.2. RELACJE POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA	12
4.2.1. Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2020	12
4.2.2. Program Rozwoju Kultury w Województwie Podkarpackim na lata 2010 – 2020	14
4.2.3. Wojewódzki Program opieki nad zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2014 – 2017	18
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	20
5.1. RELACJE POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE POWIATU (ANALIZA DOKUMENTÓW PROGRAMOWYCH POWIATU).....	20
5.1.1. Strategia Rozwoju Powiatu Strzyżowskiego na lata 2002 - 2014 - Uchwała Nr XIV/102/11 Rady Powiatu w Strzyżowie z dnia 26.10.2011 roku	21
5.1.2. Program współpracy Powiatu Strzyżowskiego z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie	22
5.1.3. Określenie zasad udzielania dotacji z budżetu Powiatu na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na terenie Powiatu Strzyżowskiego - uchwała Nr III/20/10 Rady Powiatu w Strzyżowie z dnia 29 grudnia 2010 roku	22
5.2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU	23
5.2.1. Zarys historii obszaru powiatu	23
5.2.2. Krajobraz kulturowy	24
5.2.3. Zabytki nieruchome na terenie powiatu strzyżowskiego	30
5.2.4. Zabytki ruchome na terenie powiatu strzyżowskiego	31
5.2.5. Zabytki archeologiczne	31
5.2.6. Dziedzictwo niematerialne	34
5.3. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY	36
5.4. ZABYTKI O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA POWIATU	37
5.5. POMNIKI I MIEJSCA PAMIĘCI NA TERENIE POWIATU STRYŻÓWSKIEGO.....	38
5.7. KAPLICZKI, KRZYŻE PRZYDROŻNE I POMNIKI NAGROBNE NA TERENIE POWIATU	41
5.8. MUZEA, IZBY REGIONALNE I IZBY PAMIĘCI NA TERENIE POWIATU STRYŻÓWSKIEGO.....	41
6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ	45
7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	48

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRZYŻOWSKIEGO

GŁÓWNE CELE POLITYKI POWIATOWEJ ZWIĄZANEJ Z OCHRONĄ ZABYTKÓW:	48
7.1. PRIORYTETY PROGRAMU OPIEKI	49
7.2. KIERUNKI DZIAŁAŃ PROGRAMU OPIEKI	49
7.3. ZADANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	50
7.4. DZIEDZICTWO KULTUROWE A TURYSTYKA.....	53
8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	53
9. ZASADY OCENY REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	54
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	55
11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ POWIAT ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW	55

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

1. Wstęp

Cel opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami

Przedmiotem opracowania jest dziedzictwo kulturowe znajdujące się w granicach administracyjnych powiatu strzyżowskiego, natomiast celem jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami.

Główne cele programów opieki nad zabytkami zostały określone w art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2014 r. poz. 1446) w następujący sposób:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Formułując „Program opieki nad zabytkami Powiatu Strzyżowskiego na lata 2015-2018” przyjęto zadania należące z mocy ustawy do obowiązków powiatu m.in. opieki nad zabytkami, do których powiat strzyżowski posiada tytuł prawny oraz zarysowano ogólną politykę powiatu strzyżowskiego w dziedzinie opieki nad zabytkami, nie naruszając przy tym kompetencji poszczególnych gmin i praw właścicieli.

2. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami

Program opieki nad zabytkami powiatu strzyżowskiego na lata 2015-2018 został opracowany celem realizacji zapisów **ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (tekst jednolity Dz. U. z 2014 r. poz. 1446). Ustawa wprowadza obowiązek sporządzania programów opieki nad zabytkami, zarówno na szczeblu wojewódzkim, powiatowym, jak i gminnym. Zgodnie z **art. 87** cytowanej wyżej ustawy, Zarząd Powiatu sporządza na okres 4 lat powiatowy program opieki nad zabytkami, który po uprzednim uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków przyjmuje mocą uchwały Rada Powiatu. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym, a z jego realizacji Zarząd Powiatu sporządza co dwa lata sprawozdanie, które następnie

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

przedstawia Radzie Powiatu. Sprawozdanie sporządzone jest informacyjnie i nie wymaga przyjęcia przez Radę Powiatu na mocy uchwały.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

W polskim ustawodawstwie zagadnienia związane z zabytkami regulują następujące akty prawne:

1. **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej** z dnia 2 kwietnia 1997 r. (tekst jednolity Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)
2. **Ustawy:**
  - a) Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. *o samorządzie powiatowym* (tekst jednolity Dz. U. z 2013 r. poz. 595 z późn. zm.)
  - b) **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (tekst jednolity Dz. U. z 2014 r. poz. 1446)
  - c) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. *o gospodarce nieruchomościami* (tekst jednolity Dz. U. z 2014 r. poz. 518 z późn. zm.)
  - d) Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. *Prawo budowlane* (tekst jednolity Dz. U. z 2013 r. poz. 1409 z późn. zm.)
  - e) Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. *o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (tekst jednolity Dz. U. z 2015 r. poz. 199)
  - f) Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. *Prawo ochrony środowiska* (tekst jednolity Dz. U. z 2013 r. poz. 1232)
  - g) Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. *o ochronie przyrody* (tekst jednolity Dz. U. z 2013 r. poz. 627 z późn. zm.)
  - h) Ustawa z dnia 25 października 1991 r. *o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej* (tekst jednolity Dz. U. z 2012 r. poz. 406 z późn. zm.)
  - i) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. *o działalności pożytku publicznego i wolontariacie* (tekst jednolity Dz. U. z 2014 r. poz. 1118 z późn. zm.)
3. **Rozporządzenia:**
  - a) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 lipca 2011 r. *w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych* (Dz. U. z 2011 r. Nr 165, poz. 987)
  - b) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. *w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków* (tekst jednolity Dz. U. z 2014 r. poz. 399)
  - c) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. *w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych* (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153)
  - d) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. *w sprawie odznaki "Za opiekę nad Zabytkami"* (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 z późn. zm.)
  - e) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. *w sprawie wywozu zabytków za granicę* (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510)

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

- f) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r. Nr 113, poz. 661)
- g) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650)
- h) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259)
- i) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1302)
- j) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. z 2004 r. Nr 102, poz. 1066)

4. Inne:

- a) Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U z 1996 r. Nr 120, poz. 564)
- b) Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. (Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190)

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

1. Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (tekst jednolity Dz. U. z 2012 r. poz. 987 z późn. zm.)
2. Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (tekst jednolity Dz. U. z 2012 r. poz. 642 z późn. zm.)

Ochronę materiałów archiwalnych reguluje Ustawa z dnia 14 lipca 1983r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tekst jednolity Dz. U. z 2011 r. Nr 123, poz. 698 z późn. zm.)

3.1. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Podstawowe regulacje w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego zostały zawarte w Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która w sposób kompleksowy reguluje kwestie związane z prawną ochroną zabytków. Ustawa określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków. Ustawa nakłada na organy administracji rządowej i samorządowej obowiązek zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych dla ochrony dóbr kultury. W sposób szczegółowy regulują to zagadnienie art. 4, 6, 7, 12 ust. 1, 18, 87 (art. 16 ust.1, 17, 19, 20, 21, 22 w sposób szczególny dotyczą gmin).

W myśl przepisów ustawy ochrona zabytków polega na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

1. Zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
2. Zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytku;
3. Udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
4. Przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
5. Kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
6. Uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ustawa wyróżnia następujące formy ochrony zabytków:

1. Wpis do rejestru zabytków;
2. Uznanie za pomnik historii;
3. Utworzenie parku kulturowego;
4. Ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Organami ochrony zabytków są:

- minister właściwy dla spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

Jednocześnie w art. 5 ustawy zdefiniowane zostaje pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza i polega przede wszystkim na zapewnieniu warunków:

1. Naukowego badania i dokumentowania zabytku;
2. Prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
3. Zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
4. Korzystania z zabytku z sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości;
5. Popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 3 ustawy podaje definicje zabytku rozumianego jako nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. W myśl regulacji ustawowej ochronie i opiece podlegają, bez względu na ich stan zachowania:

1. Zabytki nieruchome:

- a) krajobrazy kulturowe,
- b) układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane,
- c) dzieła architektury i budownictwa,
- d) dzieła budownictwa obronnego,
- e) obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe,
- f) cmentarze,
- g) parki, ogrody, inne formy zaprojektowanej zieleni,
- h) miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻOWSKIEGO

2. Zabytki ruchome:

- a) dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery,
- d) wytwory techniki, urządzenia, środki transportu, maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej charakterystycznej dla dawnych i nowych form cywilizacyjnych,
- e) materiały biblioteczne,
- f) instrumenty muzyczne,
- g) wytwory sztuki ludowej i rękodzieła, obiekty etnograficzne,
- h) przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne i działalność wybitnych osobistości.

3. Zabytki archeologiczne:

- a) pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyska,
- c) kurhany,
- d) relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Zgodnie z art. 18 ustawy, ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się również przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, strategii rozwoju powiatu (Strategia Rozwoju Powiatu Strzyżowskiego na lata 2002 – 2014, przyjęta Uchwałą Nr XIV/102/11 Rady Powiatu w Strzyżowie z dn. 26.10.2011 r. w sprawie zmiany Strategii Rozwoju Powiatu Strzyżowskiego na lata 2002 – 2010), strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Ustalenia te dotyczą w szczególności zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia oraz zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnych ewidencjach zabytków i parków kulturowych.

3.2. Zadania i kompetencje organów powiatu w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami

Zadania i kompetencje organów samorządu powiatowego w zakresie ochrony dóbr kultury regulują dwie ustawy:

- 1) **Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym,**
- 2) **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.**

Art. 4 ust. 1 ustawy o samorządzie powiatowym zawiera generalną zasadę, że powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponad gminnym. Wśród wymienionych 22 kategorii zadań publicznych wymienione są w pkt. 7 kultura i ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2014 r. poz. 1446) nakłada na powiat następujące zadania:

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

- **art. 12** ustawy wskazuje, że starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.
- **art. 17** określa, iż na terenie parku kulturowego, w razie ustanowienia zakazów i ograniczeń w zakresie prowadzenia robót i zmian w sposobie użytkowania zabytków nieruchomych, stosuje się odpowiednio inne przepisy, z których wynika m. in. prawo do odszkodowania za zmiany użytkowe. Należności te wypłaca powiat.
- **art. 18** określa, iż ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się w analizach i studiach z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu oraz w decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowych, linii kolejowych, lotnisk.
- **art. 21** wskazuje iż, ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.
- **art. 50 ust. 3** ustawy stanowi, że w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zagrożonego zniszczeniem lub uszkodzeniem, starosta na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. W przypadku, gdy nie jest możliwe usunięcie zagrożenia na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków zabytek może być wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami.
- **art. 77** określa, jakie zadania może obejmować dotacja nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru (dotacji takich udziela m.in. powiat):
  - 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
  - 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych,
  - 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
  - 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
  - 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego,
  - 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza,
  - 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
  - 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
  - 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla zabytku kolorystyki,
  - 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
  - 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
  - 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
  - 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

- 14) uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych,
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowych układu parku lub ogrodu,
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o którym mowa w pkt. 7-15,
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacja może być udzielona w wysokości do 50%, w wyjątkowych przypadkach 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich i robót przy zabytku wpisanym do rejestru. Łączna kwota dotacji udzielonych z różnych źródeł nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. Organy uprawnione do udzielania dotacji prowadzą wykazy udzielonych dotacji oraz informują się wzajemnie o udzielonych dotacjach.

▪ **art. 81** dopuszcza możliwość udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru województwa podkarpackiego, przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej uchwale (Uchwała Nr III/20/10 Rady Powiatu w Strzyżowie z dnia 29 grudnia 2010 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków).

▪ **art. 87** ustawy wskazuje, że zarząd województwa, powiatu lub gminy sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, **powiatowy** lub gminny **program opieki nad zabytkami**. Jest to dokument o charakterze planistycznym, mający na celu włączenie problemów ochrony zabytków do systemu działań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju i regionu. Powiatowy program opieki nad zabytkami przyjmuje w drodze uchwały Rada Powiatu, po uprzednim uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z realizacji programu zarząd województwa, powiatu lub gminy sporządza co 2 lata sprawozdanie i przedstawia Radzie Powiatu. Powiatowy program opieki nad zabytkami ma na celu m. in. uwzględnienie krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania, podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.

▪ **art. 88 ust. 2** nakłada obowiązek sporządzenia **planu ochrony zabytków** na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych stosownie do stopnia administracji rządowej i samorządowej.

▪ **art. 103** określa kompetencje starosty w zakresie powoływania społecznych opiekunów zabytków. Starosta na wniosek wojewódzkiego konserwatora ustanawia społecznych opiekunów lub cofa takie ustanowienie. Równocześnie starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków. Osobie fizycznej pełniącej taką funkcję wydaje legitymację, zaś osobie prawnej lub innej jednostce organizacyjnej wydaje zaświadczenie o nadaniu uprawnień opiekuna społecznego.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻOWSKIEGO

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1.1. Założenia wynikające z „Krajowego programu opieki nad zabytkami”

Dokumentem o wyjątkowym znaczeniu dla kwestii ochrony zabytków w Polsce są *Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami*, opracowane przez zespół Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury pod kierunkiem prof. dr hab. Bogumiły Rouby, konserwatora dzieł sztuki. W dokumencie zapisano m.in.:

„Ochrona i konserwacja zabytków jest istotnym elementem polityki kulturalnej Państwa, są one bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia. (...) Ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem ważnym w interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki”.

W opracowaniu zawarto cele i zadania dla Programu Krajowego. Uznano, że „Celem Programu jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce”.

Krajowy program ochrony zabytków określa najważniejsze merytoryczne zasady postępowania konserwatorskiego:

- 1) Zasada *primum non nocere* (z łac. - *po pierwsze nie szkodzić*)
- 2) Zasada maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych)
- 3) Zasada minimalnej niezbędnej ingerencji, powstrzymania się od działań niekoniecznych
- 4) Zasada, wg której usuwać tylko to, co na oryginał nie działa niszcząco
- 5) Zasada czytelności i odróżnialności ingerencji
- 6) Zasada odwracalności materiałów
- 7) Zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Wszelkie te zasady dotyczą przede wszystkim konserwatorów zajmujących się praktyczną i technologiczną stroną restauracji dzieł sztuki, konserwatorów architektów urbanistów, ale również pracowników urzędów konserwatorskich, samorządowych szczególnie w zakresie opiniowania i przyznawania środków na realizację programów i projektów związanych z ochroną zabytków.

4.1.2. „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020” jako obowiązujący Narodowy Program Kultury

W 2005 roku Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego przygotowało „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020” jako uzupełnienie

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻOWSKIEGO

i przedłużenie horyzontu czasowego „Narodowego Programu Kultury ‘Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego’ na lata 2004 – 2013”. Jest to strategiczny dokument, stanowiący ramę dla mecenatu państwa w sferze kultury i polityki kulturalnej w warunkach rynkowych i wspólnoty Polski z Unią Europejską.

„Podstawą do sformułowania Narodowego Programu Kultury jest uznanie strefy dziedzictwa za podstawę rozwoju kultury i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.”

Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce. W sferze materialnej spuścizny kulturowej dokumentem wspierającym działania jest „Narodowy Program Kultury „**Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego**”. Wytacza on strategiczne cele polityki państwa w sferze ochrony zabytków:

- Przygotowanie skutecznego systemu prawno-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami,
- Podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa,
- Poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służby konserwatorskiej,
- Ograniczenia uznaniowości konserwatorów poprzez nałożenie na nich odpowiedzialności za niezgodne z prawem postępowanie,
- Intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych.

4.2. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

4.2.1. Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2020

Główne kierunki rozwoju Podkarpacia zawarte są w „Strategii rozwoju województwa – Podkarpackie 2020” – dokument przyjęty został uchwałą Sejmiku Województwa Podkarpackiego nr XXXVII/697/13 z dnia 26 sierpnia 2013 r.

Strategia uwzględnia uwagi i propozycje zgłoszone podczas konsultacji społecznych dokumentu przez szeroki krąg podmiotów m.in.: jednostki samorządu terytorialnego, przedsiębiorców, uczelnie i organizacje pozarządowe.

Wobec narastającego zjawiska globalizacji w krajach stanowiących wspólnotę w ramach Unii Europejskiej, kluczowym staje się działanie w sferze kształtowania kulturowej tożsamości regionalnej. Dlatego jako jeden z głównych celów rozwoju kultury województwa podkarpackiego przyjęto kształtowanie jego kulturowej tożsamości. Oznacza to konieczność podejmowania działań wspomagających budowanie wokół istniejącego tutaj dziedzictwa kulturowego i tradycji – podkarpackiej świadomości regionalnej. Realizować się on powinien poprzez zachowanie i odbudowę dziedzictwa kulturowego, wspieranie twórczości artystycznej oraz ochronę krajobrazu kulturowo - przyrodniczego wsi i miast.

Wkład w realizację tego celu mogą wnieść wszystkie społeczności lokalne regionu i wszyscy mieszkańcy, wszystkie struktury administracyjne – regionalne i lokalne. Warto pamiętać o historii Podkarpacia, wnoszącej do spuścizny przeszłości bogate i zróżnicowane dziedzictwo narodowe, odzwierciedlające dzieje i kulturę regionu. Przez stulecia region funkcjonował w ramach odrębnych struktur administracyjnych, z innymi niż obecnie centrami władzy, odznaczał się różnorodnością etniczną, narodowościową, wyznaniową i kulturową.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻOWSKIEGO

Strategia konstytuuje działania władz województwa, a jej zakres w istotny sposób determinuje procesy rozwojowe regionu. Jest ważnym punktem odniesienia dla powstających na poziomie województwa dokumentów programowych i planistycznych. Nadrzędne miejsce w strategii zajmują działania mające na celu rozwój konkurencyjnej gospodarki i wzrost gospodarczy regionu.

Jako działanie 1.3 w priorytecie 1 „Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka” Strategia przyjmuje *Turystykę*, gdzie celem jest *Budowa konkurencyjnej, atrakcyjnej oferty rynkowej opartej na znacznym potencjale turystycznym regionu*. Jednym z zakładanych efektów realizowanych działań jest poprawa dostępności i ekspozycji turystycznej.

Z kolei w priorytecie 2 „Kapitał ludzki i społeczny”, działaniem 2.2 określono *Kulturę i dziedzictwo kulturowe*. Celem jest tu *Rozwinięty i efektywnie wykorzystany potencjał kulturowy regionu*. Efekty realizowanych działań zakładają m. in. powstanie infrastruktury kulturalnej odpowiadającej oczekiwaniom współczesnego twórcy i odbiorcy kultury oraz wykorzystującej atuty regionu w zakresie dziedzictwa kulturowego (Kierunek działań 2.2.1 *Tworzenie warunków zapewnienia możliwie równego i powszechnego dostępu do oferty kulturalnej, w tym do kultury wysokiej*).

Kierunek działań 2.2.2 kładzie nacisk na wzmocnienie wizerunku regionu poprzez:

- wzrost kompetencji kulturowych i artystycznych poprzez edukację kulturalną zarówno na poziomie przygotowania kadr do realizacji zadań z dziedziny kultury, jak też świadomych odbiorców działalności kulturalnej,
- zwiększenie uczestnictwa podkarpackich instytucji kultury w programach kulturalnych o zasięgu międzynarodowym dających szanse na promocję regionu i prezentację jego atrybutów,
- wzrost liczby wydarzeń kulturalnych i projektów kulturalnych o zasięgu krajowym i międzynarodowym m.in. dzięki wsparciu merytorycznemu i finansowemu w zakresie wkładów własnych dla projektów oraz promocję dokonań młodych artystów,
- stworzenie wszechstronnych baz danych przejawów życia kulturalnego i ich upowszechnienie,
- wzmocnienie współpracy z instytucjami kultury położonymi w województwach ościennych oraz współpracy transgranicznej i międzynarodowej w zakresie realizacji zadań z dziedziny kultury,
- wyniesienie do rangi marki wydarzeń kulturalnych oraz instytucji kultury, w oparciu o prestiżowy repertuar, wysoki poziom i promocję.

Ochrona, promocja i zarządzanie dziedzictwem kulturowym regionu to działanie 2.2.3, które w efektach realizacji zakłada:

- kształtowanie krajobrazu kulturowego rozumiane jako zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego, szczególnie w zakresie poprawy ładu przestrzennego i estetyki otoczenia;
- ochrona i kształtowanie zabudowy historycznych miast i miasteczek oraz układów ruralistycznych; zapobieganie degradacji i ochrona zasobów dziedzictwa przyrodniczego regionu,
- poprawa stanu zachowania i ochrona obiektów oraz miejsc cennych kulturowo m.in. poprzez wykorzystanie narzędzi prawa miejscowego, a także przeciwdziałanie procesowi ich dewastacji i degradacji,
- utrzymanie wielokulturowego bogactwa, tożsamości lokalnej i regionalnej m.in. poprzez działania o charakterze edukacyjnym i popularyzatorskim, w tym wspieranie folkloru i sztuki ludowej oraz ochronę wartości niematerialnych,

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻOWSKIEGO

- stworzenie systemu i procedur w celu funkcjonalnego zarządzania kulturą, dziedzictwem kulturowym i przyrodniczym, z uwzględnieniem rozwoju partnerstwa sektora publicznego, pozarządowego i prywatnego, poprawy funkcjonowania instytucji kultury i ochrony zabytków,
- badanie i dokumentowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz jego upowszechnianie i promocja dla zastosowań utylitarnych,
- wzmocnienie współpracy transgranicznej i międzynarodowej w zakresie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego,
- promocja najcenniejszych elementów dziedzictwa kulturowego z wykorzystaniem dostępnych w tym zakresie instrumentów typu kampanie informacyjne regionalne i ogólnopolskie, akcje promocyjne, konferencje, debaty, sympozja, eksperymenty, badania, publikacje.

4.2.2. Program Rozwoju Kultury w Województwie Podkarpackim na lata 2010 – 2020

„Program Rozwoju Kultury w Województwie Podkarpackim na lata 2010 – 2020” został przyjęty Uchwałą Nr XVLI/876/10 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 26 kwietnia 2010 r.

Istotnym czynnikiem kształtującym kulturę polską było od zawsze położenie geopolityczne w środkowej części Europy. Sprzyjało to ścieraniu się na terytorium naszego kraju trendów charakterystycznych dla kultury wschodu i zachodu Europy, ale również stanowiło ważne oparcie dla pośredniczenia w tych dwu różnych rytach kulturowych.

W takich warunkach rodziła się również kultura terenów obecnego województwa podkarpackiego. Obszar ten od wieków leżał na pograniczu państwowym, kulturowym i wyznaniowym. Sprzyjało to wytworzeniu się wyjątkowej symbiozy kulturowej opartej na współlistnieniu w tym miejscu wielu mniejszości narodowych, grup etnicznych, ale także etnograficznych. Ową różnorodność kształtowały nie tylko zastane tutaj warunki przyrodnicze, bo przecież Podkarpackie ciągnie się od nizin poprzez pogórza aż po góry, ale także bagaż odrębności, z którym przywędrowali osadnicy.

Ta mozaika funkcjonowała do połowy XX w. Jednak II wojna światowa oraz powojenne akcje wysiedleńcze, zaś w przypadku grup etnograficznych napieranie trendów uniformistycznych, doprowadziły do niemal całkowitego zniszczenia różnorodnego bogactwa kulturowego w tej części Polski. Z pejzażu kulturowego na zawsze odeszli Bojkowie i Żydzi, w znacznej części także Łemkowie i Romowie.

Grupy etnograficzne zrezygnowały ze swojej oryginalności na rzecz przyjmowania ogólnonarodowych wzorców i wartości kulturowych. W niewielkim stopniu udało się ocalić od zapomnienia zabytki kultury materialnej. W większym stopniu podtrzymywana jest natomiast obyczajowość, której kultywowanie coraz częściej zyskuje sobie zwolenników w młodym pokoleniu. Ważnym elementem podkarpackiej kultury są także jej współczesne przejawy i duża aktywność różnych podmiotów w zakresie ich upowszechniania i promowania. Wszystko to składa się na całość kultury województwa podkarpackiego i jako takie stanowi z jednej strony o jej różnorodności, z drugiej zaś cechuje ją swoista odmienność, bazująca na wyjątkowych warunkach kształtowania się jej na pograniczu kulturowym. Ważnym celem strategicznym jawi się opracowanie przemyślanego rozwoju edukacji, nauki oraz ochrony, zarówno dóbr kultury rodzimej, jak i dorobku obecnych historycznie na tej ziemi mniejszości narodowych.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

Inicjowanie działań mających na celu pobudzenie rozwoju gospodarczego i społecznego regionu, który warunkuje osiągnięcie zadowalającej jakości życia kulturalnego mieszkańców województwa ma na celu:

- ochronę dziedzictwa kulturowego
- edukację kulturalną
- wsparcie dla społecznego ruchu kulturalnego
- nowoczesne technologie w kulturze
- dostosowanie infrastruktury kulturalnej do obowiązujących standardów i trendów światowych
- promocję województwa poprzez kulturę w kraju i poza jego granicami
- zwiększenie uczestnictwa w kulturze poprzez zinstytucjonalizowane formy aktywizacji różnych środowisk.

Ich realizacja ma szansę usankcjonować znaczenie dziedzictwa kulturowego dla przyszłości naszego regionu i zarazem przyczynić się do tworzenia nowoczesnego wizerunku regionalnej działalności kulturalnej.

W rozdziale „Kultura ku przyszłości – cele strategiczne rozwoju kultury w województwie podkarpackim na lata 2010 – 2020” czytamy, że istnieje bardzo duży potencjał kulturowy i kulturalny, który może stać się gwarantem rozwoju i usankcjonowania wizerunku mieszkańców regionu silnie zaangażowanych w szeroko pojętą działalność kulturalną.

Cel strategiczny I *Ochrona dziedzictwa kulturowego* skupia uwagę na zabytkach. Na przestrzeni wieków powstawały budowle, w których z jednej strony znajdowały odzwierciedlenie panujące wówczas kierunki i style architektoniczne, z drugiej zaś nakładały się wzorce kulturowe nacji zamieszkujących te tereny. Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że tak jak pogranicze kulturowe wykreowało niepowtarzalny obraz ziem obecnego województwa podkarpackiego, tak też burzliwe dzieje tych ziem nieuchronnie sprzyjały niszczeniu dorobku kultury materialnej. Dlatego też to, co pozostało, ma szczególny wymiar i stanowi wyjątkowe bogactwo, wymagające wnikliwej opieki i wszechstronnej ochrony. Temu służyć ma m.in. opracowywanie wojewódzkich programów opieki nad zabytkami. Ich najważniejszą misją jest stworzenie zapisów umożliwiających działania służące osiągnięciu odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie województwa podkarpackiego, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Owa poprawa winna odbywać się przy współudziale mieszkańców naszego regionu, w różnych formach swojej życiowej aktywności (praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych) zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Rolą władz publicznych w tym względzie jest natomiast pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających na celu taką właśnie opiekę.

O tożsamości danej społeczności czy to w wymiarze lokalnym, czy też regionalnym, decyduje przywiązanie do tradycji miejsca, które terytorialnie przypadło jej w udziale, ale przede wszystkim świadomość uczestniczenia w wielopokoleniowym dorobku kulturowym. Składa się na nie część materialna, czyli wszystkie fizycznie istniejące rzeczowe wytwory będące namacalnym efektem działalności człowieka, oraz część niematerialna, traktowana jako duchowe wytwory społeczeństwa, o których wiedza przekazywana jest z pokolenia na pokolenie. Trwanie w teraźniejszości może, ale przede wszystkim odbywa się na bazie nadbudowy, którą odziedziczyliśmy po naszych przodkach i jako takie stanowi o naszej identyfikacji kulturowej.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻOWSKIEGO

Zauważając niebezpieczeństwa, które niesie ze sobą komercjalizacja i dostosowanie dziedzictwa kulturowego do wymogów współczesnego świata, Program Rozwoju Kultury w Województwie Podkarpackim zaznacza, że atrakcyjne położenie naszego województwa na styku granic z Ukrainą i Słowacją może upatrywać realną szansę rozwoju gospodarczego właśnie w turystyce.

Szczególne wyzywanie w tym zakresie należy zatem przypisać jego ochronie i sposobowi udostępniania, ale także zwiększeniu społecznej świadomości i odpowiedzialności za dorobek kulturalny regionu. Realizacji tak zapisanego celu strategicznego służyć będą następujące działania:

1. Rozpoznanie i dokumentowanie dziedzictwa kulturowego w celu zgromadzenia informacji na temat cennych pozostałości po wielowiekowej i wielokulturowej historii.
2. Inwentaryzacja i ewidencja zabytków kultury materialnej i niematerialnej regionu.
3. Prowadzenie prac badawczo-naukowych związanych z dziedzictwem kulturowym województwa.
4. Popularyzacja wyników badań i wykorzystanie ich w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym oraz w dziedzinach pokrewnych.
5. Rewaloryzacja materialnego dziedzictwa kulturowego województwa, ze szczególnym uwzględnieniem zabytków ruchomych i nieruchomych wraz z ich zabytkowym otoczeniem, wyposażenia, wystroju i kolekcji oraz układów urbanistycznych, ruralistycznych i zabytkowych zespołów budowlanych i parkowych.
6. Podejmowanie działań na rzecz fizycznej ochrony zabytków przed zagrożeniami.
7. Upowszechnianie wiedzy o znaczeniu i wartości dziedzictwa kulturowego poprzez inicjowanie i realizację programów edukacyjnych, szkoleniowych i promocyjnych.
8. Budzenie wrażliwości społecznej i kształtowanie postaw odpowiedzialności za dziedzictwo kulturowe województwa i jego przekazanie następnym pokoleniom w niezmięnionej formie.
9. Ochrona tożsamości kulturowej mieszkańców województwa, poprzez położenie nacisku na tolerancję i pozyskiwanie wiedzy na temat różnorodności narodowo-etniczno-religijnej charakterystycznej dla terenów obecnego województwa podkarpackiego.
10. Aktywizacja społeczności lokalnych, organizacji pozarządowych i jednostek samorządu terytorialnego w zakresie przejmowania zabytków i adaptacji ich na cele kulturalne umożliwiające poszanowanie ich pierwotnego charakteru.
11. Inicjowanie i realizacja projektów dotyczących pozamaterialnej sfery dziedzictwa kulturowego, ze szczególnym uwzględnieniem działań zmierzających do integracji społeczności regionalnej województwa wokół kultywowania tradycji i popularyzowania odmienności kulturowej województwa.
12. Tworzenie parków kulturowych dla ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla lokalnej tradycji budowlanej i osadniczej.
13. Udostępnianie dziedzictwa kulturowego województwa poprzez realizację projektów mających na celu powstanie infrastruktury umożliwiającej jego prezentację i promocję, w tym tworzenie szlaków tematycznych obejmujących najcenniejsze i najważniejsze miejsca z punktu widzenia wartości historyczno-kulturowej.

Wśród istotnych celów strategicznych Program Rozwoju Kultury ujmuje *edukacyjny i dostosowanie infrastruktury kulturalnej do obowiązujących standardów i trendów światowych*. Wszelkiego rodzaju modernizacje bazy materialnej kultury powinny być w XXI w. zorientowane na maksymalizację działań w zakresie zabezpieczenia jej przed różnego rodzaju zagrożeniami, w tym pożarowymi, powodziowym, kradzieżą, zniszczeniem.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

Dotyczy to przede wszystkim infrastruktury kulturalnej opartej na obiektach zabytkowych wpisujących się w zasób dziedzictwa kulturowego. Jednocześnie warto zauważyć, że opieka i ochrona zabytków służących realizacji zadań z dziedziny kultury winna iść w parze z podnoszeniem standardu świadczonych usług kulturalnych i dostosowywaniem do wymagań stawianych przez potencjalnego odbiorcę. Tworzenie systemów zabezpieczeń ma zastosowanie również w przypadku obiektów nowoczesnych, gdyż wpisuje się w szeroko pojętą troskę o materialny fundament działalności kulturalnej.

Realizacji celu strategicznym podejmującego kwestie dostosowywania infrastruktury kulturalnej województwa podkarpackiego do obowiązujących standardów służyć będą następujące działania:

1. Remont, rozbudowa i przebudowa obiektów kultury o znaczeniu regionalnym, wraz z przystosowaniem obiektów kultury dla osób niepełnosprawnych.
2. Adaptacja obiektów zabytkowych dla potrzeb podmiotów prowadzących działalność kulturalną.
3. Budowa nowych obiektów użyteczności publicznej z wykorzystaniem na cele kulturalne.
4. Zakup i modernizacja wyposażenia trwałego dla prowadzenia działalności kulturalnej.
5. Zakup i instalacja systemów zabezpieczeń przed powodzią, pożarem, kradzieżą i innymi zniszczeniami.
6. Unowocześnienie infrastruktury technicznej niezbędnej do prowadzenia działalności kulturalnej.
7. Przygotowanie odpowiedniej bazy lokalowej dla przechowywania zbiorów muzealnych i obsługi ruchu turystycznego.

Cel IV *Promocja województwa poprzez kulturę w kraju i poza jego granicami* zawiera tezę, że posługiwanie się kulturą jako sprawnym narzędziem promocji staje się już nie tyle wyzwaniem, co koniecznością, za którą powinny iść skuteczne działania umożliwiające wykorzystanie tkwiącego w kulturze potencjału w celu wzrostu identyfikacji jej przejawów z określonym terytorialnie obszarem. Sprzężenie z turystyką jest w tym wypadku zupełnie naturalne czy wręcz nieodzowne.

Mając powyższe na uwadze, realizacji celu strategicznego w zakresie promocji kultury i poprzez kulturę służyć będą następujące działania:

1. Organizacja wydarzeń kulturalnych, wpływających na zwiększenie znaczenia kultury województwa podkarpackiego jako czynnika stymulującego wszechstronny rozwój regionu.
2. Inicjowanie i realizacja kampanii promocyjno-reklamowych prezentujących i propagujących kulturę województwa podkarpackiego w kraju i poza jego granicami.
3. Tworzenie strategii wizerunkowych mających na celu kreowanie marek kulturalnych województwa podkarpackiego.
4. Przygotowanie i realizacja projektów naukowo-badawczych nakierowanych na pozyskanie danych niezbędnych do określenia istniejącego wizerunku kultury województwa podkarpackiego i dostosowania go do oczekiwań potencjalnego odbiorcy.
5. Rozwijanie i wspieranie postaw aktywnego poznawania kultury i historii regionu.
6. Integracja środowisk artystycznych i twórczych na rzecz kompleksowej promocji kulturalnej regionu.
7. Dokumentowanie oraz upowszechnianie dorobku kulturalnego regionu oraz jego dziedzictwa, ze szczególnym uwzględnieniem prezentacji na arenie międzynarodowej.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻOWSKIEGO

8. Współpraca z krajowymi i zagranicznymi podmiotami oraz instytucjami w zakresie promocji kultury i włączenia w ogólny nurt przejawów i efektów działalności kulturalnej mającej miejsce w województwie.
9. Inicjowanie oraz uczestniczenie w międzynarodowej wymianie kulturalnej oraz współpraca w realizacji projektów międzynarodowych.

4.2.3. Wojewódzki Program opieki nad zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2014 – 2017

„Wojewódzki Program opieki nad zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2014 – 2017” został przyjęty w dniu 27 stycznia 2014 r. przez Sejmik Województwa Podkarpackiego Uchwałą Nr XLII/846/14.

Głównym celem Programu jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie województwa, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Wśród przyjętych priorytetów znajdują się: ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego, ochrona i zarządzanie czynnikiem kulturowym jako element rozwoju społeczno – gospodarczego województwa oraz badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości.

Wśród działań przewidziano:

- a) Rewaloryzację i rewitalizację układów urbanistycznych i ochrona układów ruralistycznych, w tym:
  - systematyczne, konsekwentne wdrażanie zapisów Wojewódzkiego planu zagospodarowania przestrzennego odnoszących się do dziedzictwa kulturowego (wśród proponowanych do ochrony układów urbanistycznych znajduje się Czudec i Strzyżów),
  - wspieranie przez samorząd województwa działań samorządów lokalnych dotyczących opracowania i realizacji planów rewaloryzacji i rewitalizacji centrów historycznych miast oraz dzielnic staromiejskich z zachowaniem wymogów konserwatorskich przy zapewnieniu im właściwych funkcji oraz zapobieganiu zagrożeniom wynikającym z oddziaływania układów komunikacyjnych,
  - promowanie i wspieranie pozytywnych przykładów rewaloryzacji zabytkowych przestrzeni miejskich, na wzór dokonanych realizacji, np. w Rzeszowie, Jaśle, Krośnie, Sanoku, Pruchniku, Frysztaku,
  - popularyzację wartości zespołów staromiejskich oraz potrzeb i zasad ich rewaloryzacji nastawiona przede wszystkim na szeroko rozumianą społeczność lokalną (inwestorów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych oraz pozostałych mieszkańców, zwłaszcza zamieszkałych w obrębie tych zespołów); prezentowanie przez władze samorządowe perspektywicznego pozytywnego obrazu rozwoju szans i korzyści, jakie może przynieść należyta dbałość o szeroko rozumiane dziedzictwo kulturowe (pozyskiwanie dodatkowych funduszy, rozwój turystyki, nowe miejsca pracy).
- b) Zachowanie tożsamości regionalnej i lokalnej oraz historycznej wielokulturowości regionu, w tym:
  - utrzymanie wielokulturowego bogactwa, tożsamości lokalnej i regionalnej m.in. poprzez działania o charakterze edukacyjnym i popularyzatorskim, w tym wspieranie folkloru i sztuki ludowej oraz ochronę wartości niematerialnych,

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻOWSKIEGO

- ochronę dziedzictwa niematerialnego w tym tradycji oraz produktów regionalnych i lokalnych,
  - wspieranie lokalnych inicjatyw zmierzających do udokumentowania, zachowania, kultywowania wartości niematerialnych (pieśni, podania, legendy, tradycje związane z ważnymi wydarzeniami rodzinnymi jak śluby czy pogrzeby, tradycje związane ze świętami, potrawy regionalne, nazwy miejscowe,
  - wsparcie działań dotyczących upamiętnienia ważnych wydarzeń historycznych, wybitnych postaci związanych z regionem itp. poprzez działalność wydawniczą (regionalia), organizowanie okazjonalnych wystaw i ekspozycji itp.
- c) Tworzenie parków kulturowych jako forma ochrony krajobrazu kulturowego, w tym:
- promowanie działań zmierzających do tworzenia parków kulturowych jako skutecznej formy zintegrowanej ochrony cennych obszarów kulturowych województwa podkarpackiego,
  - wśród parków kulturowych proponowanych do utworzenia na terenie województwa podkarpackiego znajduje się Przedmieście Czudeckie, gm. Czudec, pow. strzyżowski, stan. 7 – grodzisko wczesnośredniowieczne i odkryte relikty murowanego zamku (XIV - XVII w.), który jest systematycznie odsłaniany podczas trwających od kilku lat badań wykopaliskowych.
- d) Udzielanie pomocy finansowej z Budżetu Województwa Podkarpackiego z przeznaczeniem na dofinansowanie prac w zakresie ochrony, konserwacji i zabezpieczenia zabytków zgodnie z uchwalonymi zasadami. Z budżetu Województwa Podkarpackiego udzielane są dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdującym się na terenie województwa podkarpackiego, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe oraz znajdującym się w złym stanie technicznym.
- e) Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami, w tym zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, np. poprzez budowę i promocję produktów turystycznych w oparciu o dziedzictwo kulturowe.
- f) Rozpoznanie i dokumentowanie zasobu zabytków oraz przetwarzanie informacji o zabytkach, w tym: wspieranie programów współpracy z Ukrainą i Słowacją w zakresie prowadzenia badań naukowych, prac konserwatorskich, ewidencjonowania i dokumentowania obiektów zabytkowych, organizowania wspólnych sesji i konferencji naukowych, wydawania publikacji popularyzujących tereny przygraniczne po obu/trzech stronach granicy (m.in. w ramach odpowiednich, ukierunkowanych na współpracę transgraniczną programów unijnych).
- g) Działania szkoleniowe oraz edukacja i promocja wiedzy o dziedzictwie kulturowym regionu, w tym: wspieranie działań edukacyjnych i promocyjnych oraz popularyzujących wiedzę o dziedzictwie kulturowym województwa podkarpackiego – w szczególności:
- przygotowanie i organizacja konferencji naukowych,
  - opracowanie i wydruk publikacji,
  - organizacja konkursów,
  - wspieranie projektów edukacyjnych poświęconych upowszechnianiu historii i dziedzictwa kulturowego,
  - popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

- zagospodarowaniu obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo,
- wspieranie inicjatyw zmierzających do publicznej prezentacji obiektów zabytkowych znajdujących się w zbiorach prywatnych lub w zbiorach publicznych na co dzień niedostępnych (w formie wystaw czasowych, incydentalnych pokazów, „dni otwartych” itp.).
- h) Tematyczne szlaki turystyczne, w tym: działania zmierzające do tworzenia nowych tematycznych szlaków turystycznych: rowerowych, pieszych, samochodowych i wodnych uzupełniających obecną strukturę. Bogactwo zasobów kulturowych, w dużej mierze nieprzekształconych układów przestrzenno - krajobrazowych, stwarza możliwości wzbogacenia dotychczasowej oferty. Szlaki turystyczne tworzone w oparciu o zasoby kulturowe mogą łączyć się ze szlakami czy obszarami przyrodniczymi takimi, jak parki krajobrazowe, parki narodowe, a także pokrywać się, łączyć lub przecinać ze szlakami o różnej tematyce.

Zakłada się, że zadania określone w Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim będą realizowane w wyniku wspólnych działań władz regionu z ministerstwem właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, z wojewódzkim konserwatorem zabytków, jednostkami samorządu terytorialnego, diecezjami, organizacjami pozarządowymi i stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami naukowymi oraz właścicielami i posiadaczami obiektów.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu (analiza dokumentów programowych powiatu)

Sprawne funkcjonowanie powiatowego systemu opieki nad zabytkami jest skuteczne, jeżeli uwzględnią to zadanie dokumenty planistyczne o długookresowej wizji rozwoju. System opieki nad zabytkami wymaga zgody i porozumienia podmiotów samorządowych działających na terenie powiatu.

Ważne, aby podejmowane działania rekomendowane w strategiach (programach), jako kierunki działań ustalanych na każdym poziomie samorządowym, były wzajemnie spójnie i komplementarne (województwo-powiat, powiat-gmina). Program opieki przyjęty przez Radę Powiatu powinien stać się aktem prawa miejscowego, ale uprzednio powinien uzyskać opinię Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

W analizie dokumentów strategicznych, z uwagi na tematykę niniejszego opracowania, podjęto najbardziej istotne dla niego punkty, dotyczące przede wszystkim dziedzictwa kulturowego oraz środowiska przyrodniczego.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

5.1.1. Strategia Rozwoju Powiatu Strzyżowskiego na lata 2002 - 2014 - Uchwała Nr XIV/102/11 Rady Powiatu w Strzyżowie z dnia 26.10.2011 roku

Celem ogólnym strategii rozwoju powiatu strzyżowskiego, jako obszaru słabiej rozwiniętego na tle województwa i kraju, jest przyspieszenie rozwoju powiatu oraz poprawa poziomu życia jego mieszkańców. Dla osiągnięcia celu ogólnego niezbędne jest przeciwdziałanie marginalizacji dużych środowisk społecznych oraz równoczesne podnoszenie konkurencyjności powiatu.

Strategia w bezpośredni sposób nie odnosi się do sprawy ochrony zabytków znajdujących się na terenie powiatu, jednak w kilku istotnych kwestiach odwołuje się do zasobów dziedzictwa kulturowego. Wskazanie dziedzin pośrednio związanych z zasobami dziedzictwa kulturowego, jak np. turystyka i kultura, pozwala przyjąć, iż w opracowaniu tego dokumentu uwzględniono rolę zabytków, konieczność ich ochrony oraz możliwości adaptacji i wykorzystania ich potencjału.

Podstawą wizji rozwoju powiatu strzyżowskiego jest specyficzna hierarchia strategicznych wartości, wynikająca z tożsamości i tradycji tego obszaru, z posiadanych potencjałów rozwojowych, ujawniająca się również w obecnej sytuacji społeczno – ekonomicznej powiatu. Wśród wartości tych wymienić można:

- silne więzi społeczne, oparte na tradycyjnych wzorcach oraz przedsiębiorczość i zaradność życiową mieszkańców, w tym gospodarność i pomysłowość kadry zarządzającej w różnego rodzaju dziedzinach życia społecznego, w przedsiębiorstwach i instytucjach, które zadecydują o uruchomieniu mechanizmów rozwojowych powiatu, staną się podstawą współpracy władz samorządowych gmin i powiatu oraz wywołą różnorodne inicjatywy społeczno – gospodarcze oparte na lokalnych potencjałach,
- walory przyrodnicze obszarów chronionych: parku krajobrazowego, rezerwatów przyrody, obszarów chronionego krajobrazu które po odpowiednim zagospodarowaniu zostaną wykorzystane do zorganizowania tras rowerowych, ścieżek dydaktycznych i szlaków turystycznych ukazujących uroki przyrody i walory różnorodnych zabytków kultury materialnej rozsianych po wielu miejscowościach powiatu, a uzupełnione o obiekty zaplecza noclegowo – gastronomicznego oraz urządzenia sportowo – rekreacyjne staną się podstawą oferty powiatu dla mieszkańców pobliskich ośrodków przemysłowych, turystów i podróżnych przemierzających ten teren,
- specjalistyczną wiedzę i umiejętności a także tradycje zawodowe obecne w coraz szerszych kręgach społeczności powiatu, umożliwiające zaangażowanie prężnego demograficznie potencjału ludzkiego do działania na rzecz rozwoju powiatu, do podejmowania działalności na własny rachunek, do inicjowania różnorodnych przedsięwzięć zawodowych, gospodarczych i społecznych,
- tereny inwestycyjne i infrastrukturę restrukturyzowanych lub likwidowanych przedsiębiorstw o dobrej dostępności komunikacyjnej i telekomunikacyjnej, które umożliwią przyciągnięcie zewnętrznych inwestorów oraz rozwinięcie aktywności gospodarczej przez miejscowych przedsiębiorców.

Rolnictwo, turystyka i agroturystyka stanowi pole strategiczne przypisane przede wszystkim dla rozwoju obszarów wiejskich. Działania dla rozwoju tych obszarów powinny wykorzystywać rolnicze tradycje regionu, ale jednocześnie kreować nowe dziedziny aktywności społecznej na wsi, w których tkwią istotne potencjały rozwojowe. Rozwój

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

turystyki i agroturystyki na obszarach wiejskich stanowi jeden z podstawowych trendów, który stać się może ważnym źródłem dochodów ludności wiejskiej. Wśród kierunków zmian wyróżnia się m.in.:

- rozwój bazy noclegowej, gastronomicznej i rekreacyjnej, która w przyszłości stanowić powinno zaplecze podstawowego źródła pozarolniczych dochodów ludności wiejskiej; kierunek ten jest tym bardziej uzasadniony, że obszar powiatu w większości objęty jest różnymi formami ochrony przyrody, a malowniczy krajobraz oraz wielość i różnorodność zabytków kultury materialnej sprzyja atrakcyjności turystyczno – rekreacyjnej powiatu,
- działania promocyjne i marketingowe na rzecz zainteresowania produktem turystycznym i rekreacyjnym powiatu, co przyczyni się do wzrostu liczby osób odwiedzających powiat, wypoczywających na tym terenie,
- stworzenie koncepcji turystycznego, rekreacyjnego i leczniczego wykorzystania walorów powiatu, tj. obszarów leśnych i chronionych, zasobów geotermalnych i leczniczych właściwości mikroklimatu, zabytków kultury materialnej, w tym w szczególności fortyfikacji i zabytków architektury drewnianej.

5.1.2. Program współpracy Powiatu Strzyżowskiego z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie

Program współpracy Powiatu Strzyżowskiego z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na rok 2015 zatwierdzono Uchwałą Nr II/21/2014 Rady Powiatu Strzyżowskiego z dnia 30 grudnia 2014 r.

Samorząd Powiatu Strzyżowskiego uważa za jedną z istotnych form realizacji swoich zadań, aktywną współpracę z organizacjami pozarządowymi, z podmiotami działalności pożytku publicznego i wolontariatu. Celem głównym współpracy jest poprawa jakości życia oraz pełniejsze zaspokajanie potrzeb społecznych mieszkańców powiatu poprzez stwarzanie im możliwości i warunków do uczestnictwa w życiu publicznym. W przyjętych priorytetach znajdują się m. in.:

- 1) upowszechnianie turystyki – turystyka oraz wypoczynek dzieci i młodzieży;
- 2) wspieranie kultury i sztuki oraz ochrona dóbr kultury i tradycji – w tym organizacja imprez kulturalnych o zasięgu ponadlokalnym;
- 3) nauka, edukacja, oświata i wychowanie.

5.1.3. Określenie zasad udzielania dotacji z budżetu Powiatu na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na terenie Powiatu Strzyżowskiego - uchwała Nr III/20/10 Rady Powiatu w Strzyżowie z dnia 29 grudnia 2010 roku

Uchwała określa zasady udzielania dotacji oraz tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu Powiatu Strzyżowskiego na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach nieruchomości, wpisanych do rejestru zabytków, położonych na terenie powiatu. Rada Powiatu uchwaliła, że z budżetu Powiatu może być udzielona dotacja celowa na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku. Łączną kwotę

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻOWSKIEGO

dotacji na te cele określa się w danym roku budżetowym i ustala każdorazowo w uchwale budżetowej. Dotacja może być udzielona właścicielowi lub posiadaczowi zabytku znajdującego się na obszarze powiatu strzyżowskiego, wpisanego do rejestru zabytków. W § 3 uchwały określono wysokość dotacji, natomiast w § 4 wymogi formalne ubiegania się o dotację.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 6 wskazuje obiekty podlegające opiece, w tym jako zabytki nieruchome wymienia: krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne, zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji. Powiat strzyżowski posiada znaczny zasób dóbr kultury. W ewidencji 5 gmin powiatu podlegających pod Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Przemyślu, istnieje wpisanych 1113 obiektów.

5.2.1. Zarys historii obszaru powiatu

Terytorium Powiatu Strzyżowskiego leżało do XV w. na południowo - wschodnich rubieżach Polski, granicząc z Rusią. Zajęcie Rusi Halickiej przez Kazimierza Wielkiego spowodowało odsunięcie granicy daleko na wschód. Obszar ten z niezbyt bezpiecznego terenu przygranicznego stał się terytorium leżącym wewnątrz kraju, na szlaku ekspansji osadniczej, kierującej się na wschód. Okolice Strzyżowa należały od XII w. do księstwa (później do województwa) sandomierskiego, w jego zaś granicach do kasztelanii wiślickiej a później powiatu pilzneńskiego.

Na obszarze dzisiejszego Powiatu Strzyżowskiego obok osad wiejskich powstawały ośrodki życia miejskiego, takie jak: Czudec, Frysztak, Niebylec oraz Strzyżów. Najstarszy dokument źródłowy o Strzyżowie pochodzi z 1279 roku. Nieznana jest dokładna data lokacji Strzyżowa. Prawa miejskie uzyskał pod koniec XIV wieku. Czudec po raz pierwszy występuje w dokumencie w 1282 roku. Miastem zaś stał się w 1427 roku. Najstarszy dokument, w którym występuje Frysztak już jako miasto, pochodzi z 1366 roku. Niebylec uzyskał prawa miejskie w 1509 roku. Prawdopodobnie sama osada powstała znacznie wcześniej.

W XV i XVI wieku nastąpił rozwój Strzyżowa i okolic. W okresie tym rozwinęło się rzemiosło, zwłaszcza tkactwo. Istniały tu silne cechy sukienników i foluszników. W trakcie swej historii ziemia strzyżowska przeżywała dramatyczne chwile. Największe zniszczenia dokonały się w czasie XVII - wiecznych wojen. W 1657 r. wojska siedmiogrodzkie zniszczyły Strzyżów. XVIII wiek przyniósł upadek Strzyżowa i okolicznych miasteczek. Po I rozbiorze Polski w 1772 roku ziemia strzyżowska znalazła się w granicach Austrii. W 1782 r. weszła ona w skład cyrkułu dukielskiego, a następnie od roku 1790 - jasielskiego. Po reformie administracyjnej z 1853 r. Strzyżów, Czudec i Niebylec weszły w skład powiatu rzeszowskiego, natomiast Frysztak i Wiśniowa - do powiatu jasielskiego.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

Długotrwałe starania społeczności strzyżowskiej, a także zbudowanie linii kolejowej Rzeszów - Jasło przyczyniły się do utworzenia Powiatu w Strzyżowie. Miało to miejsce w 1896 r.

Powiat Strzyżowski obejmował okręgi sądowe: Strzyżów (dotychczas należący do powiatu rzeszowskiego) i Frysztak (należący wcześniej do powiatu jasielskiego). W powiecie istniało 65 gmin jednostkowych (64 wiejskie i 1 miejska).

Większość ludności powiatu stanowili Polacy, szczególnie na wsi. Jedyne w Bliziance, Gwoździance oraz Bonarówce i Oparówce mieszkała częściowo ludność pochodzenia łemkowskiego. W miasteczkach, a zwłaszcza we Frysztaku, duży odsetek mieszkańców stanowili Żydzi, których w 1934 r. było 1146 na 1483 mieszkańców. W powiecie mieszkało w 1910 r. 58 549 osób. Samo miasto Strzyżów liczyło w 1912 r. 2 237 mieszkańców.

Po odzyskaniu niepodległości Powiat Strzyżowski znalazł się w granicach województwa lwowskiego. Powiat Strzyżowski został zlikwidowany z dniem 1 kwietnia 1932 r. Został on rozdzielony pomiędzy dwa powiaty: rzeszowski i krośnieński. W 1935 r. utworzono gminy zbiorowe. Na terenie byłego Powiatu Strzyżowskiego powstały one w Strzyżowie, Czudcu, Niebylcu, Frysztaku i Wiśniowej.

Ponowne utworzenie Powiatu Strzyżowskiego miało miejsce w 1954 r. W wyniku reformy administracyjnej w 1975 r. zlikwidowane zostały powiaty. Tym samym uległ likwidacji Urząd Powiatowy w Strzyżowie. Terytorium powiatu weszło w skład okrojonego województwa rzeszowskiego.

1 stycznia 1999 r. w wyniku reformy administracyjnej przywrócony został w historycznych granicach Powiat Strzyżowski, który wszedł w skład województwa podkarpackiego.

5.2.2. Krajobraz kulturowy

„Krajobraz kulturowy to fizyczne, obserwowalne wzrokowo, wyrażenie kultury ludzkiej na powierzchni Ziemi, łączący elementy środowiska przyrodniczego i kulturowego. Krajobraz kulturowy to przestrzeń przyrodnicza, która znajduje się w sferze oddziaływań człowieka przyjmuje formę kulturową, wyrażoną w postaci krajobrazu kulturowego. Krajobraz ten można rozumieć jako antropogenicznie ukształtowany fragment przestrzeni geograficznej, powstały w wyniku zespolenia oddziaływań środowiskowych i kulturowych, tworzących specyficzną strukturę, objawiającą się regionalną odrębnością, postrzeganą jako swoistą fizjonomię.”

Powiat Strzyżowski posiada liczne zabytki minionych epok, które są wytworem kultury materialnej i świadectwem działalności mieszkańców tych terenów. Elementy te współtworzą obecny krajobraz kulturowy powiatu. Prawa miejskie do dziś zachował Strzyżów, miejscowości Czudec, Frysztak i Niebylec straciły je na przestrzeni swojej burzliwej historii.

W II poł. X w. ziemia strzyżowska wchodziła w skład państwa Piastów. Tereny te należały wówczas do pogranicza polsko-ruskiego, gdzie dochodziło do ciągłych starć. Z tego powodu obszary te pozostawały słabo zaludnione. Pierwszymi odnotowanymi w dokumentach właścicielami Strzyżowa byli Bogorowie prawdopodobnie już od końca XI w. W II poł. XII w. Strzyżów został przekazany w ramach dziesięciny jako uposażenie klasztoru cystersów w Koprzywnicy. Źródła potwierdzające tę transakcję pochodzą dopiero z XIII w. Dokładnie w 1279 r., w dokumencie, wystawionym przez legata papieskiego Filipa,

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRZYŻOWSKIEGO

znajduje się potwierdzenie nadania dziesięciny cystersom w Koprzywnicy. Można z tego wnioskować, że wieś istniała już wcześniej.

Nieznana jest dokładna data nadania praw miejskich dla Strzyżowa. Jeszcze w 1373 r. występuje w dokumentach jako wieś, a w dokumentach z 1397 r. pojawia się określenie mieszczanin strzyżowski, co by oznaczało, że wtedy Strzyżów był już miastem. Po pożarze w 1480 r. Jan z Czudca i Mikołaj z Godowej dokonali powtórnej lokacji miasta. Wielkim atutem Strzyżowa było jego położenie, co przez wieki sprzyjało rozwojowi gospodarczemu całej okolicy. W XV w. miasto swój rozwój opierało głównie na rzemiośle.

W końcu XV w. zmieniają się właściciele miasta, nowymi stają się Strzyżowscy. Mikołaj w 1488 r. dostaje pozwolenie od króla na budowę dwóch mostów na rzece Wisłok, aby umożliwić dojazd do Krosna i Sanoka. To stało się kolejnym czynnikiem sprzyjającym rozwojowi miasta.

Właściciele miasta zmieniali się od XVI w. do poł. XIX w. bardzo często, byli nimi min. członkowie rodów Bonerów, Bączalskich, Szczepieckich, Wielopolskich, Radziwiłłów, Skrzyńskich. W II poł. XIX w. Strzyżów należał do Wołkowickich i Konopków.

Wiek XVI i XVII to czas największego rozkwitu miasta, który na krótko hamowały najazdy zbrojne i liczne pożary. Sytuacja zmieniła się w XVIII w., kiedy to nastąpił upadek gospodarczy miasta. Po I rozbiorze Polski w 1772 r. Strzyżów znalazł się pod zaborem austriackim.

W XIX w. pozostawał ubogim miasteczkiem galicyjskim. Jego mieszkańcy brali udział w powstaniu listopadowym, a także styczniowym. W 1890 r. przez Strzyżów poprowadzono linię kolejową z Jasła do Rzeszowa, co dało impuls do ponownego rozwoju miasta. Już 6 lat później Strzyżów stał się miastem powiatowym. W tym czasie miasto pochłonął pożar niszcząc 2/3 zabudowań. Dzięki temu miasto odbudowało się już bardziej nowoczesne, z murywanymi budynkami, utwardzonymi drogami.

Przełom XIX i XX był czasem walki o zwiększenie nacisku na edukację. Większość katolickich mieszkańców Strzyżowa była analfabetami. Od 1911 r. zaczęto starać się, wspólnymi siłami zarówno katolików jak i Żydów, o powstanie w mieście gimnazjum. Udało się już w 1912 r.

Pierwsza wojny światowa i okres międzywojenny to dla Strzyżowa to czas zastoju w rozwoju. Upadło jego znaczenie w regionie, a w 1932 r. stracił rangę miasta powiatowego. Mieszkało w nim w tym okresie tylko 3 tys. mieszkańców.

Okres II wojny światowej rozpoczął się jak wszędzie, terrorem ze strony okupanta. Strzyżów dla Niemców stał się wyjątkowym miejscem, to tu zdecydowali się wybudować tunel kolejowy, ukryty pod Żarnowską Górą, liczący 465 metrów długości, 8 metrów szerokości i 5,5 wysokości. W tunelu mieścił się cały skład kolejowy, liczący kilkadziesiąt wagonów. Do dziś nie wiadomo, jaki był cel jego budowy.

Po II wojnie światowej w Strzyżowie rozpoczął się proces odbudowy, dobrze zorganizowany i przemyślany. W mieście zaczęły powstawać zakłady przemysłowe mające wpływ na rozwój całego regionu. W Strzyżowie działały: Produkcijno Usługowa Spółdzielnia Pracy „Auto-Serwis”, Fabryka Mebli, Fabryka Maszyn - filia huty Stalowa Wola, Cukiernicza Spółdzielnia Inwalidów „Roksana”, WSS „Polsport”. Dzięki rozwojowi przemysłu powstawały nowe osiedla i wzrastała liczba mieszkańców.¹

Czudec jest bardzo starą osadą. Powstał prawdopodobnie w XII lub XIII wieku. Akt lokacyjny królewski został nadany osadzie 2.09.1427 r. przez Władysława Jagiełłę.

¹ <http://www.sztetl.org.pl/pl/article/strzyzow/3,historia-miejscowosci/>

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻOWSKIEGO

Jego odbiorcą był Pakosław z Czudca. Miastu przysługiwało prawo magdeburskie zezwalające na jeden targ w tygodniu oraz na wybudowanie ław kramarskich, kupieckich, krawieckich, szewskich, piekarskich, rzeźniczych i sukienniczych, co świadczyło o rozwoju rzemiosła na tym terenie. Pakosław pochodził z rodziny Strzyżowskich, która władała Czudcem prawdopodobnie do 1612 roku. Dwaj przedstawiciele tej rodziny: Jan i Mikołaj Strzyżowscy w 1461 r. potwierdzili prawa miejskie dla Czudca. Z początkiem XVII w. Czudec wraz z posiadłościami przeszedł we władanie rodziny Grabieńskich herbu Pomian. W posiadaniu tego rodu Czudec pozostał do 1840 roku.

W 1772 r. Czudec znalazł się pod zaborem austriackim. Zaczął się okres upadku dawnej świetności. Zaborca złupił kościół parafialny, zabierając m.in. liczne wota, składane przed obrazem Matki Boskiej Łaskawej. Ponadto, nałożył zwiększone opłaty na cechy rzemieślnicze. Od połowy XIX w. zaczęło upadać gdyż nie wytrzymało konkurencji przemysłu fabrycznego, zanikał handel, miasteczko traciło na znaczeniu.

W 1918 r. wieś wróciła w granice polskie. W okresie międzywojennym w Czudcu i najbliższej okolicy było 38 zakładów o charakterze usługowym, z których 23 stanowiły własność żydowską. Zaledwie dwa z nich miały charakter przemysłowy, tj. gorzelnia i cegielnia. Znikoma liczba ludności mogła znaleźć w nich zatrudnienie. Według spisu sporządzonego w 1936 r. w gminie Czudec było 706 bezrobotnych. Brak szkoły średniej na miejscu powodował, że tylko nieliczni uczniowie pobierali naukę w gimnazjum w Rzeszowie i w Strzyżowie.

W 1935 r. Czudec utracił prawa miejskie, których nie odzyskał do dziś. Z dawnych wieków pozostały zabytki: kościółek świętego Marcina, barokowy kościół świętej Trójcy, zabudowania dworskie. W czasie okupacji na terenie dzisiejszej gminy działał rozwinięty ruch oporu, z najeźdźcą walczyły Armia Krajowa i Bataliony Chłopskie. Zorganizowane zostało tajne nauczanie. Po wojnie, mimo niewątpliwego rozwoju, Czudec pozostał osadą o charakterze rolniczym, która w sposób naturalny stanowi centrum gospodarczo-handlowe dla okolicznych miejscowości.²

Początki Fryształa sięgają przypuszczalnie XII w. Po raz pierwszy Fryształ wymieniony był w dokumencie Bolesława Wstydliwego wydanym w roku 1259, który nadał osadzie prawo magdeburskie. W 1277 roku, tenże król potwierdza włości nadane klasztorowi cystersów w Koprzywnicy przez biskupa Krakowskiego Wincentego Kadłubka. Pierwotnie miasteczko położone było nad Wisłokiem u stóp wzgórza. Po drugim najeździe Tatarów w XIV w. zostało ono spalone. Do dziś to miejsce zwie się Pogorzałami. Mieszkańcy przenieśli się na wzgórze zakładając warownię, od której wieś podmiejska otrzymała nazwę Twierdza. Twierdza miała bronić miasta, a w zarazem szlaku drogowego, który wzdłuż rzeki Wisłok ciągnął się na południe ku Jasłu, Bieczowi, Dukli i dalej na Węgry.

W 1474 r. Fryształ został kompletnie zniszczony przez wojska króla węgierskiego Macieja Korwina. Celem dźwignięcia miasta z upadku, król uwalnia je na okres 3 lat od wszelkich danin i ciężarów. Największy rozkwit miasta przypada na okres XVI - XVII w., a nawet XVIII w. Mimo licznych klęsk, które go wówczas nawiedzały (mrozy - 1524, głód i mór - 1525, grad - 1574, susza - 1586) Miasteczko było obszerne ale drewniane. Już w XV w. posiadało zamek. Były tu też dwa młyny, dwa blichy, łożnia, magle i szkoła. Miasteczko posiadało prawo do cotygodniowego jarmarku. W okresie "potopu" 1656 r. Miasto zostaje zniszczone przez Szwedów a rok później zrujnowane przez wojska Rakoczego.

² <http://www.sztetl.org.pl/pl/article/czudec/3,historia-miejscowosci/>

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

W XVII w. Przybywają do miasta Żydzi, początkowo zajmują dzielnicę zwaną piekłem na tyłach miasta, z czasem jednak coraz więcej zamieszkuje ich wokół rynku. Zdecydowana większość Żydów zajmowała się handlem, byli też wśród nich rzemieślnicy. W 1890 r. Spłonęło 16 domów, bożnica, dom modlitwy Żydów, izraelski szpital ubogich, sklepy i składy. Od tej pory Żydzi zajęli miejsca przednie w rynku, katolicy zaś zakątki boczne i tyły.

W poł. XVIII w. Rynek miał kształt prostokąta, na jego środku stał ratusz wsparty na siedmiu słupach, w którym znajdował się tymczasowy areszt. Na płu. od rynku stał kościół parafialny, wokół drewniany cmentarz, plebania i szpital dla ubogich. Domy w miasteczku budowane były z grubych okrągłaków o dachach spadzistych z podcieniami na drewnianych słupach. W latach 1805 i 1890 miasteczko trawi okrutny pożar. Latem 1831 r. I w 1875 r. Panowała we Frysztaku epidemia Cholery. Po pożarze w 1890 r. Przeprowadzono regulację ulic, poszerzono je w prostej linii, wybudowano nowe, piętrowe domy kryte dachówką. Fryszak słynny był przede wszystkim ze sprzedaży trzody i bydła. W 1891 r. założono Towarzystwo Kasynów, a w 1892 r. Ochotniczą Straż Ogniową. W roku 1914 zarządzono w Galicji powszechną mobilizację i wielu mieszkańców Frysztaka znalazło się w szeregach armii austriackiej. 25 IX 1914 r. Do Frysztaka wkroczyły wojska rosyjskie.

W czerwcu 1939 roku Fryszak ujęto w wykazie miejscowości wczasowych. Dawało to nadzieję na dalszy rozwój gospodarczy i kulturalny oraz wzrost stopy życiowej jego mieszkańców. Niestety przekreślił ją wrzesień 1939 r. W rejonie Frysztaka oddziały Armii Karpaty stoczyły walkę z Niemcami. Okupacja to najtragiczniejszy okres w dziejach Frysztaka. Hitlerowcy utworzyli tu getto, następnie dokonali eksterminacji Żydów. Część z nich trafiła do obozu zagłady w Bełżcu. We Frysztaku istniał też, choć krótko, obóz pracy przymusowej. Więźniowie byli zatrudnieni głównie przy budowie niemieckich instalacji wojskowych w Stępinie. Mieszkańcy Frysztaka brali czynny udział w ruchu oporu, Obwodowi AK w Krośnie podlegała frysztacka placówka "Fiołek". Miała ona na swoim koncie szereg akcji, głównie wywiadowczych i dywersyjnych. Pod koniec sierpnia 1944 r. Fryszak znalazł się na linii frontu, która utrzymała się do połowy stycznia 1945 r. Podczas walk Fryszak został w znacznym stopniu zniszczony. W gruzach leży m.in. zabytkowe kamieniczki z XIX wieku. Z ogólnej liczby mieszkańców Frysztaka, wynoszącej w 1939 r. 1652 osoby, w 1945 r. Zostało 545 mieszkańców. Ponad 70% ludności zginęło, byli to przede wszystkim Żydzi.

Administracyjnie gmina Fryszak należała w latach 1944 - 1950 do powiatu krośnieńskiego. W 1954 rozpoczął działalność reaktywowany Powiat Strzyżowski w granicach którego znalazła się Gromadzka Rada Narodowa Frysztaka. W 1973 r. rozpoczęły działalność większe terytorialnie jednostki administracji państwowej czyli urzędy gmin. Jedną z 5 gmin powstałych w powiecie Strzyżowskim była gmina frysztacka. Mieszkańcy Frysztaka dwukrotnie starali się o przywrócenie praw miejskich - po raz pierwszy w 1952 r. i w 1975 r. Nie odniosło to pożądanego skutku. Fryszak mimo braku praw miejskich posiada charakter miasteczka i stanowi ośrodek gospodarczo - kulturalny.³

Pierwsza wzmianka o miejscowości Niebylec pochodzi z 1485 r. Jako miasto Niebylec założony został przez Mikołaja Machowskiego, niegdyś dworzanina i krojczego królowej Elżbiety, na mocy przywileju króla Zygmunta Starego, wydanego we Lwowie 23 października 1509 r., stanowiącego wynagrodzenie jego zasług. Według dokumentu lokacyjnego, miasto miało powstać na terenie Jawornika - wsi dziedzicznej Machowskiego

³ http://epodkarpacie.com/index.php?page=guide&main_guide_id=60&usection_id=271

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

i miało nosić nazwę Jawornik. Było tak dlatego, że Mikołaj Machowski występując - zafascynowany rozwojem ówczesnych miast, w których kwitło rzemiosło i handel, a wraz z nimi rósł dobrobyt obywateli - do króla z prośbą o zezwolenia na założenie miasta w swej dziedzicznej wsi Jawornik, prawdopodobnie nie przedstawił planu sytuacyjnego, nie wydzielił z Jawornika tej części wsi, na której zamierzał sytuować miasto oraz nie podał nazwy dla lokowanej jednostki. Dlatego też przywilej lokacyjny został tak zredagowany, jakby Jawornik - dotychczas wieś miał być cały podniesiony do rangi miasta. Dopiero w trakcie wytyczania granic miasta, jego centrum przesunięto ku graniczącej z Jawornikiem wsi Niebylec i z jej terenu łącznie ze wschodnią częścią Jawornika utworzono miasto Niebylec, które położone centralnie do otaczających je wsi świetnie nadawało się na ośrodek gospodarczy.

Nowopowstałe miasto było więc miastem prywatnym i otrzymało immunitet sądowy oraz tradycyjnie prawo targowe. Dniem targowym był poniedziałek. Odbywać się tu miały dwa doroczne targi - na święto Matki Boskiej Gromnicznej (2 lutego) i na święto św. Marii Magdaleny (22 lipca). Bardzo ważnym artykułem handlowym w miasteczku były konie węgierskie i polskie.

Po Machowskich właścicielami miasta byli Romerowie, Lempiący Ankwicze, Pieniążkowie. W połowie XVIII w. właścicielem miasta był Żyd Dawid Kranz, po nim zaś Teofil Drzewicki. Ostatnim właścicielem Niebylcza był Josef Ascher Wallach. Rangę miasta podniosło wybudowanie w 1646r. kościoła z fundacji Janusza Romera, ówczesnego dziedzica i przeniesienie istniejącej dotychczas parafii konieczkowskiej do Niebylcza. Od tej pory istniejący w Konieczkowej kościół stał się kościołem filialnym. W okresie XVII i XVIII w. miasto i cała okolica nawiedzana była przez liczne najazdy, pożary i epidemie. Po I rozbiórce Polski teren dzisiejszej gminy znalazł się w granicach zaboru austriackiego, w Królestwie tzw. Galicji i Lodomerii. Administracyjnie należał do powiatu rzeszowskiego w województwie lwowskim. Po wydaniu przez władze austriackie patentu, na mocy którego tworzone gminy i dominia, Niebylec, jak również inne okoliczne miejscowości stają się gminami: Niebylec gminą miejską, pozostałe zaś miejscowości gminami wiejskimi. W skład gminy nie wchodził dwór, jako odrębna jednostka zwana obszarem dworskim. Stan taki istniał do czasu odzyskania przez Polskę Niepodległości w 1918 r. Wówczas to dezertyrzy i jeńcy z armii austriackiej i rosyjskiej powracając do swych domów po I wojnie światowej kryli się po okolicznych lasach tworząc "tzw. zieloną kadrę". Ci właśnie uciekinierzy wraz z miejscową ludnością rozbroili miejscowy posterunek żandarmerii, niszcząc orla austriackiego, a nowym komendantem posterunku już policji polskiej został Paweł Hordij, były żandarm austriacki. W 1928 r. w Niebylcu miał miejsce wielki pożar, w wyniku którego spłonęło całe miasto. Dla upamiętnienia tego wydarzenia wybudowano wówczas pomnik św. Floriana, istniejący po dzień dzisiejszy. Jeszcze wcześniej, bo w 1905 r. z inicjatywy Teofila Wójciaka, późniejszego burmistrza Niebylcza, założona została ochotnicza straż pożarna. W tym samym roku wybudowano w Niebylcu synagogę. Region ten zamieszkały był przez 3 narodowości: Polaków, Żydów i Ukraińców. Żydzi zamieszkiwali głównie w samym Niebylcu, trudnili się handlem i rzemiosłem, prowadzili również karczmy, zwane szynkami. Ukraińcy w niewielkiej liczbie zamieszkiwali wsie Bliziankę i Gwoździankę, a ich tutaj pobyt wynikał stąd, że tereny te graniczyły kiedyś z byłym województwem ruskim. Gminą jednostkową Niebylec był do 1935 r., kiedy to wprowadzono reformę administracji, zakładającą powstanie gmin zbiorowych, w miejsce dotychczasowych jednostkowych. W skład niebyleckiej gminy zbiorowej weszły Baryczka, Blizianka, Gwoździanka, Gwoźnica

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻOWSKIEGO

Dolna, Gwoźnica Górna, Jawornik, Konieczkowa, Lutcza, Małówka i Połomia oraz Niebylec, który stracił prawa miejskie, stając się gminą wiejską.⁴

Gmina Wiśniowa leży na obszarze dwóch regionów: Pogórza Dynowskiego i Pogórza Strzyżowskiego, które oddziela od siebie linia rzeki Wisłok. Obszar położony na lewym brzegu rzeki należy do Pogórza Strzyżowskiego, natomiast tereny na prawym brzegu zaliczane są do Pogórza Dynowskiego. Większa część obszaru Gminy położona jest w zlewni rzeki Wisłok, którą zasilają potoki Pstrągówka i Szufnarówka oraz inne bezimienne cieką stanowiące dopływy rzeki. Nazwa „Wiśniowa” nie jest nazwą wywodzącą się z tradycji sadowniczych, ale dzierżawczą – od imienia Wysz. Osada w VII, VIII i IX wieku stanowiła terytorium osiedleńcze Chorwatów (Wyszów). Po przyłączeniu do państwa Piastów, stała się własnością królewską i książęcą, od XII do XV wieku należała do rodu Bogoriów. W 1867 r. została sprzedana Franciszkowi Mycielskiemu, który znacznie przyczynił się do rozwoju wsi pod względem kulturalnym i rolniczym.

Pierwsze wzmianki o Wiśniowej pojawiły się w 1366 r. W okresie tym teren dzisiejszej gminy należał zapewne do rodu Bogoriów, potem zaś m.in. do bogatych rodzin Odrowążów, Bonerów, Jabłonowskich a od poł. XIX w. - Mycielskich. Ci ostatni stworzyli z Wiśniowej swoistą mekkę krakowskiego świata artystycznego i politycznego przełomu wieków. Józef Mehoffer, Jan Cybis, Tytus Czyżewski i inni, wielokrotnie gościli w murach tutejszego pałacu. Dziś obiekt ten, wybudowany na początku XVII w. i przebudowany w 2 połowie wieku XVIII i XIX (wg proj. F. Pokutyńskiego) stanowi jedną z największych atrakcji gminy. Towarzyszą mu liczne zabudowania podworskie, w tym oficyna będąca niegdyś obronnym dworem (XVI - XX w.) oraz neoromańska kaplica grobowa Mycielskich z 1901 r. (wewnątrz cenne XV w. rzeźby włoskie) a otoczenie stanowi rozległy park (11 ha).

Zabytki urbanistyki i architektury

Teren powiatu strzyżowskiego obejmuje obecnie 5 gmin, w tym jedną gminę miejsko-wiejską (Strzyżów) i 4 gminy wiejskie (Czudec, Frysztak, Niebylec i Wiśniowa).

Historyczne układy urbanistyczne zarejestrowane w Wojewódzkim Rejestrze Zabytków zachowały się w Czudcu (wpis do WRZ A-369 z 22.08.1968 r.), Frysztaku, Niebylcu i Strzyżowie (A-1039 z 9.08.1979 r.). Najstarsze udokumentowane obiekty z terenu powiatu powstawały w strukturach kościelnych. Obiektami wyjątkowymi, liczącymi się w skali kraju, umieszczonymi również na „Szlaku architektury drewnianej” są zabytkowe kościoły:

- kościół w Gogołowie p. w. św. Katarzyny (1672)
- kościół w Lubli p.w. św. Mikołaja (1611)
- kościół w Lutczy P.W. Wniebowzięcia NMP (1464 /?/)
- cerkiew w Bonarówce p. w. Opieki Matki Boskiej / obecnie kościół rz. – kat. p.w. Przemienienia Pańskiego (1841)
- zespół cerkwi gr. – kat. p. w. Zaśnięcia NMP – cerkiew w Bliziance (1865 – 1870)
- zespół cerkwi gr. – kat. p. w. SS. Kosmy i Damiana w Gwoździance (1865)

Prawdziwą perełką jest najstarszy na Podkarpaciu kamienny kościół p. w. św. Mikołaja w Połomi (1577).

Na uwagę zasługują również zabytkowe kościoły:

- kościół par. p.w. św. Trójcy w Czudcu (1713-1721)

⁴ http://www.sztetl.org.pl/pl/article/niebylec/3,historia-miejscowosci/#footnote_0

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

- kaplica cmentarna p.w. św. Marcina w Czudcu (1692)
- kościół par. p.w. Narodzenia NMP we Frysztaku (1924 – 1927)
- kościół par. p. w. św. Stanisława Bpa w Dobrzechowie (1888 – 1893)
- kościół par. p. w. M. B. Niepokalanie Poczętej i Bożego Ciała w Strzyżowie (1401)
- kościół par. p. w. Przemienienia Pańskiego w Żyznowie (1862)
- kościół fil p. w. św. Doroty w Kozłótku (1877)
- kościół par. p. w. św. Anny w Niewodnej (1922 – 1926)
- zespół cerkwi gr. – kat. / obecnie kościół fil. rz. – kat. p. w. Narodzenia NMP w Oparówce (1912)
- kaplica – mauzoleum rodziny Mycielskich w Wiśniowej / obecnie kościół p. w. NMP Królowej Świata (1908)

Obiektami najnowszej historii są militarne pamiątki po II wojnie światowej:

- zespół schronu tunelowego dla pociągu sztabowego w Stępinie – Cieszynie (żelbet. 1940 – 1941)
- zespół schronowy dla pociągu sztabowego w Strzyżowie (żelbet. 1940 – 1941)

Jedną z cech charakterystycznych krajobrazu kulturowego powiatu jest duża ilość zespołów pałacowo - parkowych i zespołów dworsko - parkowych z zabudową mieszkalną, gospodarczą oraz ich integralną częścią – parkiem lub ogrodem. Do dnia dzisiejszego przetrwały:

- dwór w Babicy (mur./kam. XVIII w.)
- dwór w Czudcu (mur. 1 ćw. XVIII w.), tzw. Skarbiec
- dwór w Nowej Wsi /dawnej Nowej Wsi Czudeckiej/ (mur. ok. poł. XIX w.)
- dwór w Kobylu (mur. 1922)
- dwór w Baryczce (mur. 2 poł. XIX w.)
- dwór w Niebylcu (mur. XVI w. /?/)
- dwór w Godowej (mur. ok. 1786)
- zespół pałacowy w Strzyżowie ul. Sobieskiego 7, (mur. XIX w.)
- zespół pałacowy w Żyznowie (mur. 1 poł. XIX w.)
- zespół parkowo – dworski i folwarczny w Wiśniowej (mur. XVII w. /?/)
- pozostałości zespołu przemysłowo – dworskiego w Dobrzechowie (z kaplicą dworską) (mur. XIX w.)
- dwór w Gwoźnicy Dolnej (drew. XVI w.)
- dwór w Kozuchowie (mur. 1 poł. XIX w.)

Zaadoptowane dwory i pałace pełnią funkcje publiczne: dwór w Babicy to obecnie Dom Pomocy Społecznej, dwór w Czudcu to obecnie Zespół Szkół, dwór w Nowej Wsi jest własnością prywatną, podobnie jak dwór w Kobylu, Baryczce i Godowej, w Dworze w Niebylcu mieści się Szkoła Podstawowa, zespoły pałacowe w Strzyżowie i Żyznowie to obecnie domy dziecka, zespół parkowo – dworski i folwarczny w Wiśniowej, od 2005 roku własność Powiatu, jest adoptowany na powiatową jednostkę kulturalną, dwory w Kozuchowie i Gwoźnicy Dolnej to szkoły.

5.2.3. Zabytki nieruchome na terenie powiatu strzyżowskiego

Zabytkami nieruchomymi podlegającymi ochronie są obiekty wpisane do rejestru zabytków, jak również ujęte w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków. Wpisanie obiektu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków do rejestru, ustanawia nad nim szczególną ochronę na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

Wszelkie prace budowlane, remontowe lub konserwatorskie **wymagają uzgodnienia i pozwolenia** od wojewódzkiego konserwatora zabytków i nie mogą ujemnie wpłynąć na wartości zabytkowe obiektu. Obiekty ujęte w planach zagospodarowania przestrzennego oraz występujące w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków podlegają ochronie na zasadach zapisanych w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, gdzie określone zostają przedmioty ochrony np. gabaryty, układ zabudowy, wystrój elewacji, ukształtowanie terenu. Prace remontowo-budowlane przy tych obiektach powinny **uzyskać opinię** Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Takie stanowisko wyrażone przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków nie jest dokumentem wiążącym, ale ma moc opiniodawczą. **Plany zagospodarowania przestrzennego muszą być uzgodnione** z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, natomiast obiekty zabytkowe nie wpisane do rejestru zabytków, ani ujęte w planach zagospodarowania przestrzennego powinny być ujęte w gminnej ewidencji zabytków. Zabytki „nieoczywiste” – tzw. utajone, obecnie o cechach zabytku, wymagają indywidualnego rozpoznania.

5.2.4. Zabytki ruchome na terenie powiatu strzyżowskiego

Na terenie powiatu wiele cennych ruchomych dóbr kultury znajduje się przede wszystkim w obiektach sakralnych, izbach pamięci i muzeach. Wśród najwartościowszych są elementy wyposażenia wnętrza i wystroju kościołów:

- **Wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Św. Mikołaja w Polomi;**
- **Wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP i Bożego Ciała w Strzyżowie;**
- **Wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Św. Stanisława B.M. w Dobrzechowie;**
- **Wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Trójcy Świętej w Czudcu;**
- **Wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Narodzenia NMP we Frysztaku;**
- **Wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Św. Kingi w Kozłótku;**
- **Wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Św. Mikołaja w Lubli;**
- **Wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP w Lutczy;**
- **Wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Św. Katarzyny w Gogolowie;**
- **Wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Opieki Matki Boskiej w Bonarówce;**
- **Wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Krzyża Św. w Bliziance;**
- **Wyposażenie kaplicy grobowej w Gogolowie.**

Ewidencją zabytków ruchomych WUOZ Delegatura w Rzeszowie jest objęte wyposażenie dworów i pałaców oraz część nagrobków na cmentarzach. Szczegółowe dokumentacje konserwatorskie (w tym karty ewidencyjne i decyzje wpisów do rejestru) dotyczące ruchomych dóbr kultury mogą być udostępniane wyłącznie za zgodą właściciela, dlatego w niniejszym opracowaniu podano tylko ogólne informacje i statystyki.

5.2.5. Zabytki archeologiczne

Chociaż archeologia zajmuje się głównie badaniem odleglejszej przeszłości, to jednak i dla bliższych nam dziejów, oświetlonych już źródłami pisanymi, dostarcza szeregu nowych

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

informacji. Przykładem niech będą chociażby prowadzone w ostatnich latach wykopaliska archeologiczne na zamku w Czudcu i dworze Machowskich w Strzyżowie (do niedawna w Żarnowej), które przyczyniły się do zmiany dotychczasowych poglądów na temat procesu zagospodarowywania tego fragmentu Pogórza we wczesnym średniowieczu.

W tym miejscu trzeba zwrócić uwagę na wyraźną cezurę pomiędzy pradziejami, a okresem wczesnego średniowiecza (przełom V i VI w. n. e.). Na lata 375-568, przypada tzw. okres wielkiej wędrówki ludów. To właśnie w tym czasie, mamy do czynienia w całej Europie z wymianą ludności na niespotykaną do tej pory skalę, spowodowaną najazdami stepowych ludów (Hunów a potem Awarów) na teren Cesarstwa Rzymskiego. Pod naporem tych koczowniców przemieszczają się lub razem z nimi prą w kierunku imperium inne ludy. Efektem końcowym tych ustawicznych najazdów było zdobycie Rzymu w roku 476 i upadek Cesarstwa Zachodniorzymskiego.

W środkowej Europie pojawiają się również Słowianie. W tym momencie rozpoczyna się właściwie wczesne średniowiecze. Okres ten ramowo datuje się na lata 500-1250. Początek to wyżej scharakteryzowane przemiany ludnościowe po upadku starożytnego Rzymu, a koniec wyznaczają przemiany polityczne i gospodarcze po najeździe tatarskim w roku 1241.

Efektem wielkiej wędrówki ludów było także przemieszczenie się pod koniec V wieku n.e. Słowian z pierwotnych siedzib w dorzeczu Dniepru do środkowej Europy. W okresie od VI do VIII wieku zajęli oni olbrzymi obszar - od dorzecza Łaby na zachodzie, po dorzecze Wołgi i Oki na wschodzie oraz od Bałtyku na północy po Balkany i Grecję na południu. W wieku VI, źródła bizantyjskie wymieniają już dwa odłamy Słowian, tj. Sklawinów na zewnętrznym łuku Karpat oraz Antów u ujścia Dunaju i w najbliższej strefie. Dopiero znacznie później to duże terytorium podzieliło się na Słowiańszczyznę Zachodnią, Południową i Wschodnią.

Ta pierwsza fala osadnictwa słowiańskiego nie dotarła jednak na teren Pogórza Strzyżowskiego. W Polsce południowo-wschodniej reperowymi stanowiskami tej najstarszej fazy są badane wykopaliskowo osady w Bachórze koło Dynowa i Grodzisku Dolnym koło Leżajska. Odkryto tam ślady licznych domostw w typie półziemianek z pozostałościami charakterystycznych dla Słowian pieców oraz prostym asortymentem dość prymitywnej, ręcznie lepionej ceramiki.

Pierwsze ślady osadnictwa grodowego odnalezione na terenie powiatu strzyżowskiego sięgają IX w., kiedy obszar środkowego dorzecza Wisłoka stanowił wsch. część państwa Wiślan a później zjednoczonego państwa Mieszka I. Z końcem tego okresu lub już z okresem wczesnopanństwowym łączyć należy również grodziska z Czudca (Przedmieścia Czudeckiego) oraz 3 osady otwarte z Wyżnego.

Od XI w. pozostawał pod bezpośrednim zwierzchnictwem rodu Bogoriów, którzy częścią ziem uposażyli klasztor cystersów z Koprzywnicy. Jeszcze w XIII w., leżąca na pograniczu państwa, Ziemia Strzyżowska padała łupem tatarskich hord, ale w wieku XIV granice królestwa przesunęły się bardziej na wschód. Bezpieczniejszy już region, korzystając z położenia na ważnym szlaku handlowym Wisłoka, prowadzącym z głębi kraju ku Przełęczą Dukielskiej, zaczął intensywnie się rozwijać.

W zakładanych tu miastach (Czudcu, Frysztaku, Niebylcu i Strzyżowie) kwitł handel i rozwijało się rzemiosło, zwłaszcza sukiennictwo. Kres nadszedł w wieku XVII, kiedy to wskutek przemarszu licznych wojsk, łupieżczych wypraw księcia Rakoczego, pożarów i epidemii, miasta upadły. Podniosły się jeszcze w XIX w. wsparte budową kolei żelaznej i ustanowieniem w Strzyżowie powiatu (1896-1932), ale tylko Strzyżów zdołał utrzymać prawa miejskie do naszych czasów. Tragiczne były też wojenne dzieje regionu - liczne

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

umocnienia, które wzniesli tu Niemcy, zatrzymały na długo linię frontu, przyczyniając się do poważnych zniszczeń, ale największą tragedią były hitlerowskie represje, którym poddawana była miejscowa ludność sprzyjająca aktywnemu tu ruchowi oporu. Zagładzie uległa też niemal cała ludność żydowska a w ślad za nią odeszła jej bogata kultura. Pozostały jedynie materialne pamiątki tych narodów. Warto więc zaglądnąć do dawnych żydowskich bożnic w Strzyżowie czy Frysztaku oraz odwiedzić stare grekokatolickie cerkiewki w Gwoździance, Bliziance, Bonarówce czy Oparówce. Wielu zachwyci też urok tutejszych świątyń katolickich, tych gotyckich kamiennych (w Połomii czy Strzyżowie) jak i drewnianych kościółków w Lubli, Lutezy, Bonarówce, Bliziance czy Gogołowie. O świetności tutejszych szlacheckich rodów zaświadczać też rezydencje pałacowe (m.in. w Strzyżowie i Wiśniowej) oraz liczne staropolskie dwory.

W wieku VIII i następnych stuleciach obserwujemy stopniowy wzrost kulturowy, przejawiający się chociażby zwiększeniem liczby stanowisk archeologicznych. Czas ten, aż do powstania pierwszych struktur państwowych określa się mianem okresu plemiennego wczesnego średniowiecza. Źródła pisane, przekazują nam już nazwy niektórych z tych plemion, w tym także plemion zamieszkujących w Małopolsce: Lędzian na wschodzie (także w naszym regionie) oraz Wiślan w okolicach Krakowa i Tarnowa. Jest to czas okrzepnięcia struktur osadniczych. Dominującym zajęciem była uprawa roli i hodowla zwierząt domowych. Charakterystyczną cechą osadnictwa plemiennego były liczne grody, powstające od VIII wieku, a zwłaszcza w IX i X wieku. Jedne z nich miały charakter refugialny, inne były natomiast zamieszkałe. Z końcem tego okresu lub już z okresem wczesnopanństwowym łączyć należy również grodziska z Czudca (Przedmieścia Czudeckiego) oraz 3 osady otwarte z Wyżnego.

Do niedawna uważano, że tereny Pogórza Strzyżowskiego i Dynowskiego były pokryte odwieczną Puszcza Karpacką, która na większą skalę zaczęła być trzebiona dopiero pod koniec XIII, a zwłaszcza w XIV wieku. Dopiero badania archeologiczne prowadzone w ostatnim dziesięcioleciu przez Antoniego Lubelczyka zmieniły całkowicie ten pogląd, przynajmniej do rejonu Czudca i Wyżnego, gdzie odkryto osady już z końca VIII i IX wieku.

Archeologiczne relikty osadnicze – to zachowane w ziemi pozostałości dawnych obozowisk, osad, cmentarzysk. Tereny powiatu strzyżowskiego objęte zostały badaniami archeologicznymi, które wykazały:

- W 1947 r. – Grodzisko stan. 2, gm. Strzyżów – grodzisko wczesnośredniowieczne. (Gabriel Leńczyk – niewielkie wykopy sondażowe)
- W 1992 r. – Strzyżów stan. 15 (przy drodze do ośrodka wypoczynkowego „Galicja”) – osada z okresu wpływów rzymskich (I-IV w. n. e) oraz osada z młodszej fazy wczesnego średniowiecza (XII-XIII w.). (Antoni Lubelczyk)
- W 1992 r. – Jazowa stan. 2, gm. Wiśniowa – grodzisko wczesnośredniowieczne na górze „Rzym”. (A. Lubelczyk – niewielkie wykopy sondażowe)
- W 1993 r. – Lutcza stan. 24, gm. Niebylec – osada z wczesnej epoki brązu (III/II tysiąclecie p. n. e) – w części wsi zwanej „Zakobyle”. (A. Lubelczyk)
- W latach 2000-2001 – Strzyżów stan. 22 („Zadworze”) – późnośredniowieczny dwór w obrębie nieistniejącej dzisiaj wsi Niziny (w zakolu Wisłoka). (A. Lubelczyk)
- W 2001 r. – Wyżne stan. 14 – osada wczesnośredniowieczna (koniec VIII – pocz. X w.). (A. Lubelczyk)
- W latach 2001-2010 – Przedmieście Czudeckie stan. 7, gm. Czudec – średniowieczny i nowożytny zamek w Czudcu oraz wczesnośredniowieczne grodzisko (X-XII w.). (A. Lubelczyk)

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

- W latach 2012 – 2013 prace wykopaliskowe, będące badaniami przedinwestycyjnymi, związanymi z rewitalizacją Rynku w Strzyżowie, pomogły w ustaleniu zarysów średniowiecznej (XIV w.) zabudowy miasta.

Wszystkie stanowiska archeologiczne są objęte ochroną konserwatorską poprzez umieszczenie ich w strefach ochrony konserwatorskiej. W zasięgu stref i stanowisk archeologicznych obowiązuje uzgadnianie z właściwym Konserwatorem Zabytków wszelkich działań inwestycyjnych, zwłaszcza związanych z robotami ziemnymi. Przy planowaniu inwestycji należy też liczyć się z koniecznością przeprowadzenia w tych miejscach archeologicznych badań wykopaliskowych lub interwencyjnych wyprzedzających realizację inwestycji. Kierunki zmian w zagospodarowaniu przestrzennym powinny być zgodne ze strategicznymi opracowaniami wykonanymi na zlecenie Urzędów Gmin. Wprawdzie opracowania o charakterze studium nie określają granic występowania poszczególnych stanowisk archeologicznych w każdej z gmin, ale wskazują granice stref ochrony konserwatorskiej, w obrębie których one występują.

Zabytkowe cmentarze

„Cmentarz jest pewną przestrzenią szczególną, zorganizowaną na zasadzie wyraźnie określonej celowości, jedną zaś z racji jego istnienia jest to, że jest miejscem sakralizacji śmierci, a zatem staje się on z założenia obszarem o charakterze kulturowym.” – tak Jacek Kolbuszewki definiuje święte miejsce pochówku. W rejestrze zabytków ujęte są następujące nekropolie:

- Oparówka – cmentarz i nagrobki;
- Gogołów – cmentarz z kaplicą i nagrobkami;
- Czudec – cmentarz żydowski
- Frysztak – cmentarz żydowski
- Niebylec – cmentarz żydowski
- Strzyżów – 3 cmentarze żydowskie.

Zabytkowe parki

Zespoły dworskie, znajdujące się na terenie powiatu strzyżowskiego otoczone były parkami. Dziś pozostałości dworskich parków możemy podziwiać w:

- Wiśniowej, przy zespole dworskim i folwarcznym;
- Strzyżowie, przy Zespole Pałacowym (obecnie Dom Dziecka, ul Słowackiego) oraz przy dworze Dydyńskich (obecnie Środowiskowy Dom Samopomocy, ul. Modrzewiowa);
- Żyznowie, przy zespole pałacowym (obecnie Dom Dziecka);
- Babicy, przy dworze (obecnie Dom Pomocy Społecznej).

5.2.6. Dziedzictwo niematerialne

Działalność kulturalna jest tradycyjną formą aktywności społecznej mieszkańców powiatu strzyżowskiego. Na terenie powiatu od lat funkcjonują liczne zespoły muzyczne, teatralne, grupy artystów – malarzy, pisarzy i poetów. Do II wojny światowej, a szczególnie na przełomie XIX i XX wieku, ośrodkami życia artystycznego były dwory szlacheckie i ziemiańskie, rozrzucone w różnych miejscowościach powiatu. Spośród nich szczególną rolę odgrywał dwór Mycielskich w Wiśniowej, w którym przebywali czołowi artyści i ludzie

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻOWSKIEGO

kultury okresu międzywojennego. Kolekcja obrazów gromadzona przez kilka pokoleń rodu Mycielskich, wywieziona z dworu po II wojnie światowej stała się trzonem kolekcji dzieł sztuki utworzonego Muzeum Okręgowego w Rzeszowie.

Od początku lat dziewięćdziesiątych za organizację działalności kulturalnej odpowiadają samorządy. Na terenie powiatu funkcjonuje 5 gminnych ośrodków kultury, 2 muzea oficjalnie zarejestrowane (w Strzyżowie i Gwoźnicy Górnej), parafialne muzeum narzędzi rolniczych w Szufnarowej, 27 placówek bibliotecznych oraz jedna placówka kinowa w ramach Domu Kultury „Sokół” w Strzyżowie. W powiecie działa kilka zespołów folklorystycznych, chórów, amatorskich orkiestr dętych, zespołów muzyki nowoczesnej, tworzą malarze, rzeźbiarze, pisarze, poeci i osoby parające się różnymi rodzajami rzemiosła artystycznego. Pamięć o tradycjach regionu kultywują działające w gminach stowarzyszenia regionalne, swoistymi kronikami dokumentującymi wydarzenia i zwyczaje, przypominające historię miejsc są lokalne czasopisma.

Do niematerialnego dziedzictwa obecnie zalicza się wiedzę o warunkach życia ludności regionu, zajęcia, zwyczaje, obyczaje, stroje, gwarę poszczególnych wsi, itp. Strój ludowy ukształtował się na Podkarpaciu, jak i winnych regionach Polski w 2 połowie XIX wieku. Łączyło się to ze zmianami społecznymi, a mianowicie ze zniesieniem pańszczyzny. W naszym regionie powstał typ zwany strojem strzyżowskim, który przetrwał do początków XX wieku.

Rok życia ludności znacząco kształtowane przez dziesiątki lat zwyczaje i obrzędy. Rozpocynał się on wraz z adwentem, gdzie przez obchody adwentu, Świąt Bożego Narodzenia, święto Trzech Króli, karnawał, post, Wielki Tydzień, Wielkanoc, Boże Ciało, Zesłanie Ducha Świętego, MB Królowej Polski, MB Zielnej, MB Siewnej, Wszystkich Świętych. Oprócz tradycyjnych obrzędów odnoszących się do wspomnień kalendarza chrześcijańskiego na naszym terenie powstało wiele obrzędów związanych z życiem codziennym, z uroczystościami domowymi. Należą do nich: urodziny, wesela, pogrzeby. Szczególną oprawę mają wesela, podczas których przypomina się tradycyjne przyspiewki i obrzędy.

Tradycje ludowe, stanowiące świadectwo kultury powiatu strzyżowskiego są skrzętnie pielęgnowane przez koła gospodyń wiejskich, ochotnicze straże pożarne, gminne ośrodki kultury i lokalne stowarzyszenia: Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Czudeckiej, Towarzystwo Miłośników Ziemi Strzyżowskiej, Towarzystwo Miłośników Ziemi Niebyleckiej, Towarzystwo Przyjaciół Dobrzechowa, Towarzystwo im. Zygmunta Mycielskiego w Wiśniowej, Towarzystwo Miłośników Ziemi Frysztackiej. Sprzęty i różnego rodzaju pamiątki, dokumentujące kulturę są stale zbierane przez: Muzeum Samorządowe Ziemi Strzyżowskiej im. Zygmunta Leśniaka w Strzyżowie, Muzeum Społeczne „Jak żyli nasi przodkowie” przy parafii w Szufnarowej, Izbę Pamięci w Czudcu, Muzeum Biograficzne im. J. Przybosia w Gwoźnicy Górnej – skansen drewniany, Chatę z XIX w. w Godowej.

Miejscowości i miejsca mają swoje legendy, do najbardziej znanych należy legenda o obronie miasta Strzyżowa w czasie najazdów tatarskich.

Z kolei na terenie Żarnowej wojska księcia siedmiogrodzkiego Jerzego Rakoczego, w 1657 r. straciły grupę mieszczan strzyżowskich. W II poł. XVII w. na miejscu tym dla upamiętnienia tego wydarzenia, wzniesiono przydrożną kapliczkę – zwaną Obeliskiem.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO**5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony****Rejestr zabytków nieruchomych woj. Podkarpackie – Powiat Strzyżowski:****1. architektura drewniana:**

- kościół w Gogołowie p. w. św. Katarzyny (1672)
- kościół w Lubli p.w. św. Mikołaja (1611)
- kościół w Lutczy P.W. Wniebowzięcia NMP (1464 /?/)
- cerkiew w Bonarówce p. w. Opieki Matki Boskiej / obecnie kościół rz. – kat. p.w. Przemienienia Pańskiego (1841)
- zespół cerkwi gr. – kat. p. w. Zaśnięcia NMP – cerkiew w Bliziance (1865 – 1870)
- zespół cerkwi gr. – kat. p. w. SS. Kosmy i Damiana w Gwoździance (1865)

2. urbanistyka:

- zabudowa rynku w Czudcu
- zabudowa rynku w Niebylcu
- zabudowa rynku we Frysztaku
- zabudowa rynku w Strzyżowie

3. architektura murowana:

- kościół par. p.w. św. Trójcy w Czudcu (1713-1721)
- kaplica cmentarna p.w. św. Marcina w Czudcu (1692)
- kościół par. p.w. Narodzenia NMP we Frysztaku (1924 – 1927)
- kościół par. p. w. św. Mikołaja w Połomi (1577)
- kościół par. p. w. św. Stanisława Bpa w Dobrzechowie (1888 – 1893)
- kościół par. p. w. M. B. Niepokalanie Poczętej i Bożego Ciała w Strzyżowie (1401)
- kościół fil p. w. św. Doroty w KozłóWKu (1877)
- kościół par. p. w. św. Anny w Niewodnej (1922 – 1926)
- zespół cerkwi gr. – kat. / obecnie kościół fil. rz. – kat. p. w. Narodzenia NMP w Oparówce (1912)
- kaplica – mauzoleum rodziny Mycielskich w Wiśniowej / obecnie kościół p. w. NMP Królowej Świata (1908)
- kaplica p.w. Św. Bartłomieja w Pstrągowej, przysiółek Brzezcie (1878)
- Obelisk – Żarnowa
- dom parafialny w Strzyżowie
- plebania, otoczenie kościoła w Lubli

4. zespoły dworskie:

- dwór w Babicy / obecnie Dom Pomocy Społecznej (mur./kam. XVIII w.)
- dwór w Czudcu (mur. 1 ćw. XVIII w.), tzw. Skarbiec / obecnie Zespół Szkół
- dwór w Czudcu/Nowej Wsi (mur. ok. poł. XIX w.), spichlerz i park
- dwór w Kobylu (mur. 1922), park i budynek serowni
- dwór w Baryczce (mur. 2 poł. XIX w.), kapliczka i drzewostan
- dwór w Niebylcu (mur. XVI w. /?/) z przyległym terenem
- dwór w Godowej (mur. ok. 1786), park

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻOWSKIEGO

- zespół pałacowy w Strzyżowie / obecnie Dom Dziecka, ul. Sobieskiego 7, (mur. k. XIX w.)
- dwór Dydyńskich w Strzyżowie / obecnie Środowiskowy Dom Samopomocy, ul. Modrzewiowa 1a (mur. 2 poł. XVIII w.)
- zespół pałacowy w Żyznowie / obecnie Dom Dziecka (mur. 1 poł. XIX w.), park, oficyna
- zespół dworski w Wiśniowej (mur. XVII w. /?/), 2 obory, kuźnia

5. obiekty militarne:

- zespół bunkrów w Stępinie – Cieszynie (żelbet. 1940 – 1941)
- tunel kolejowy w Strzyżowie (żelbet. 1940 – 1941)

6. obiekty mieszkalne:

- Strzyżów, Rynek 28
- Godowa, zagroda
- Czudec, zespół zabudowy drewnianej w Rynku

7. obiekty kultury żydowskiej:

- bożnica / obecnie biblioteka w Czudcu (mur. 1865, w latach 60. przebudowana)
- synagoga / obecnie biblioteka w Niebylcu (mur. 2 poł. XIX w.)
- bożnica / obecnie biblioteka w Strzyżowie (mur. 2 poł. XVIII w.)
- cmentarz żydowski we Frysztaku
- cmentarz żydowski w Strzyżowie

5.4. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu**1. dwory i pałace (zespoły folwarczne):**

- dwór w Babicy (mur./kam. XVIII w.)
- dwór w Czudcu (mur. 1 ćw. XVIII w.)
- dwór w Czudcu/Nowej Wsi (mur. ok. poł. XIX w.)
- zespół pałacowy w Strzyżowie (mur. k. XIX w.)
- zespół pałacowy w Żyznowie (mur. 1 poł. XIX w.)
- zespół parkowo dworski i folwarczny w Wiśniowej (mur. XVII w. /?/)

2. obiekty sakralne:

- kościół w Gogołowie p. w. św. Katarzyny (1672)
- kościół w Lubli p.w. św. Mikołaja (1611)
- kościół w Lutczy P.W. Wniebowzięcia NMP (1464 /?/)
- cerkiew w Bonarówce p. w. Opieki Matki Boskiej / obecnie kościół rz. – kat. p.w. Przemienienia Pańskiego (1841)
- zespół cerkwi gr. – kat. p. w. Zaśnięcia NMP – cerkiew w Bliziance (1865 – 1870)
- kościół par. p.w. św. Trójcy w Czudcu (1713-1721)
- kościół par. p.w. Narodzenia NMP we Frysztaku (1924 – 1927)
- kościół par. p. w. św. Mikołaja w Połomi (1577)
- kościół par. p. w. św. Stanisława Bpa w Dobrzechowie (1888 – 1893)
- kościół par. p. w. M. B. Niepokalanie Poczętej i Bożego Ciała w Strzyżowie (1401)

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

- kościół par. p. w św. Anny w Niewodnej (1922 – 1926)
- zespół cerkwi gr. – kat. / obecnie kościół fil. rz. – kat. p. w. Narodzenia NMP w Oparówce (1912)
- kaplica – mauzoleum rodziny Mycielskich w Wiśniowej (ok. 1908)
- kaplica p.w. Św. Bartłomieja w Pstrągowej (1878)

3. obiekty militarne:

- zespół bunkrów w Stępinie – Cieszynie (żelbet. 1940 – 1941)
- tunel kolejowy w Strzyżowie (żelbet. 1940 – 1941)

4. obiekty kultury żydowskiej:

- bożnica / obecnie biblioteka w Czudecu (mur. 1865, w latach 60. przebudowana)
- synagoga / obecnie biblioteka w Niebylcu (mur. 2 poł. XIX w.)
- bożnica / obecnie biblioteka w Strzyżowie (mur. 2 poł. XVIII w.)

5. obiekty przy linii kolejowej Rzeszów – Jasło:

- zespoły dworców (Babica, Czudec, Strzyżów)
- tunele
- mosty
- przepusty kolejowe

5.5. Pomniki i miejsca pamięci na terenie powiatu strzyżowskiego

W gminach, wśród obiektów wpisanych do rejestru zabytków ruchomych, figurują miejsca pamięci narodowej – zbiorowe mogiły żołnierskie, w tym na cmentarzach wojennych i parafialnych, oraz kościelne i prywatne zbiory historyczne. Istotnym elementem krajobrazu kulturowego każdej gminy są pomniki i tablice pamiątkowe, które stawiane były dla upamiętnienia ważnych postaci i wydarzeń historycznych. Większość z nich posiada głównie wartości niematerialne, dokumentujące upamiętnienie danego miejsca, prezentując czasem cechy miejscowego rzemiosła, a czasami posiadające znamiona cech artystycznych. Zachowanie ich w krajobrazach gmin jest bardzo istotne ze względu na utrwalenie śladów działalności społecznej jej mieszkańców i najistotniejszych faktów historycznych związanych z regionem. Na potrzeby niniejszego opracowania, jak również dla celów ewidencyjnych, sporządzony jest spis pomników, miejsc pamięci oraz ważniejszych epitafiów.

POMNIKI, TABLICE I INNE UPAMIĘTNIENIA				
GMINA CZUDEC				
1	Babica	pomnik	Grunwald	1910
2	Pstrągowa	pomnik	ofiaram terroru	1963
3	Wyżne	obelisk	Grunwald	1918
4	Babica	pomnik	ofiaram egzekucji	bd
GMINA FRYSZTAK				
1	Frysztak	krzyż	poległym 1863-1920	1924
2	Frysztak	tablica	ofiaram II wojny światowej	1980

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻOWSKIEGO

3	Frysztak	tablica	Lubojemskiemu Stanisławowi – lotnikowi WP	bd
4	Frysztak	tablica	Franciszkwowi Frodymie – żołnierz WP	bd
5	Frysztak	tablica	Stanisławowi Puc – żołnierz WP	
6	Frysztak	tablica	Stanisławowi Szczepaniak – żołnierz WP	
7	Frysztak	tablica	Mikuszewskiemu Bolesławowi – żołnierz WP	
8	Frysztak	tablica	uczestnikom i poległym w wojnie polsko - bolszewickiej	2002
9	Gogołów	tablica	ofiarom II wojny	2004
10	Gogołów	tablica	Kuszewski Ignacy - żołnierz	1984
11	Kobyle	pomnik	10 lecie odrodzenia PL	1928
12	Lubla	pomnik	strajkom chłopskim	1957
GMINA NIEBYLEC				
1	Lutcza	pomnik	ofiarom egzekucji	1969
2	Lutcza	tablica	ofiarom II wojny	bd
GMINA WIŚNIOWA				
1	Kozłówek	tablica	ofiarom terroru	1969
2	Markuszowa	tablica	Witos Wincenty	1982
3	Markuszowa	tablica	1000 lecie PL 600 lecie wsi	1966
4	Niewodna	tablica	pomordowanym w Katyniu	1980
GMINA STRYŻÓW				
1	Godowa	tablica	ofiarom II wojny	1991
2	Grodzisko	tablica	poległym w I i II wojnie	1993
3	Strzyżów	krzyż	żołnierzom WP i AK 1939-56	1994
4	Strzyżów	obelisk	Wincenty Witos	1998
5	Strzyżów	obelisk	Piłsudski Józef	1990
6	Strzyżów	pomnik	ofiarom stalinizmu	1995
7	Strzyżów	pomnik	niepodległości Ojczyzny	1990
8	Strzyżów	pomnik	poległym za Ojczyznę, NN żołnierza	bd
9	Strzyżów	tablica	powstańców listopadowych	1930
10	Strzyżów	tablica	żołnierzom AK	1979
11	Strzyżów	tablica	poległym w wojnach gimnazjalistom	1962

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻOWSKIEGO

CMENTARZE, KWATERY, MOGIŁY WOJENNE		
Czudec	1 m. zb.	1944
	4 m. ind.	1943 - 44
	1 m. ind.	1944
Pstrągowa	2 m. zb.	1943
	5 m. ind.	1943
Frysztak	kwatery	1915
Gogołów	1 m. zb.	1943
Lutcza	1 m. zb.	1943
Strzyżów	1 m. ind.	1943
	kwatery	1914 - 45
	1 m. ind.	1944
Grodzisko	1 m. zb.	1943
Dobrzechów	1 m. zb.	1943
Wysoka Strzyżowska	1 m. zb.	1943
	1 m. ind.	1943
Żyżnów	1 m. zb.	1943
	3 m. ind.	1943
Jazowa	cmentarz	1914 - 18

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

5.7. Kapliczki, krzyże przydrożne i pomniki nagrobne na terenie powiatu

Licznie reprezentowane na obszarze powiatu strzyżowskiego są obiekty lokalnego kultu, takie jak kapliczki, krzyże i figury przydrożne oraz pełnoplastyczne rzeźby. Wznoszono je w celach wotywnych, jako przejaw i lokalnego kultu religijnego, jak również według tradycji dla oznaczania dróg wiejskich. Kapliczki i krzyże wiejskie mają głęboką tradycję chrześcijańską związaną z pochówkiem mieszkańców, dotyczącą tak zwanego wyprowadzenia zwłok.

5.8. Muzea, izby regionalne i izby pamięci na terenie powiatu strzyżowskiego

Gromadzeniem, opracowywaniem i udostępnianiem zbiorów związanych z historią powiatu zajmują się muzea, stowarzyszenia, biblioteki i sale pamięci zlokalizowane zazwyczaj w szkołach lub domach kultury oraz organizacje pozarządowe.

1. Muzeum Samorządowe Ziemi Strzyżowskiej

Nowa samodzielna jednostka organizacyjna została powołana uchwałą Rady Miejskiej w dniu 1 lipca 2011 roku. Muzeum powstało dzięki przekazaniu zbiorów muzealnych Towarzystwa Miłośników Ziemi Strzyżowskiej gromadzonych od ponad 50 lat (od 1959 roku). Mieszkańcy oddawali swoje rodzinne pamiątki, dokumenty, przedmioty codziennego użytku chcąc je ocalić od zapomnienia, przekazać ich historię oraz wzbogacić wiedzę o ziemi strzyżowskiej, żeby pamięć o nich została przekazana młodszymi pokoleniami. Początkowo eksponaty były gromadzone w Izbie Pamięci urządzonej przy Liceum i Gimnazjum w Strzyżowie. Następnie znalazły się w Społecznym Muzeum Regionalnym TMZS (od 1972 roku).

Aktualnie istniejące zbiory wymagają zabiegów fachowej konserwacji, skatalogowania i właściwych warunków przechowywania, aby dorobek wielu dziesięcioleci nie został zaprzepaszczony. Wśród zbiorów znajduje się kilka tysięcy eksponatów o wysokiej wartości muzealnej z następujących dziedzin: paleontologia, archeologia, historia, archiwalia, kultura materialna, sztuka oraz etnografia. Do zabytków archeologicznych należą artefakty znalezione w okolicach Strzyżowa świadczące o istnieniu osadnictwa na naszych ziemiach w okresie epoki kamienia gładzonego, następnie w epoce brązu i okresie wpływów rzymskich oraz w czasach wczesnego i późnego średniowiecza. Wśród zbiorów historycznych znalazły się: broń biała, następnie monety, a wśród nich te najstarsze – denar rzymski (II w. n. e), denar krzyżowy (XI w.) oraz cała kolekcja polskich monet z okresu XIV-XVII wieku, a także duża kolekcja banknotów z okresu XIX-XX wieku. Z okresu II wojny światowej pochodzi szereg eksponatów – dokumenty osobiste, medale, mundury, militaria. Wśród archiwaliów znajduje się spora ilość dokumentów historycznych: sądowych, urzędowych, szkolnych, które stanowią bardzo cenne źródło dla prowadzenia badań nad dziejami Strzyżowa. Zbiory prezentujące kulturę materialną stanowią zabytkowe meble, wyroby miejscowego rzemiosła, fajki z okresu XVIII – pocz. XX w., następnie zbiór książek z okresu XVII-XIX wieku oraz czasopisma z początku XX wieku. Do zbiorów etnograficznych należą przedmioty i urządzenia stosowane w gospodarstwach rolnych i domowych, narzędzia do pracy, przedmioty codziennego użytku. W zbiorach sztuki regionalnej znajduje się ok. 200 prac,

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

są to: obrazy olejne na płótnie, akwarele, grafiki, rysunki, rzeźby, wykonane głównie przez miejscowych twórców

Główna siedziba muzeum mieści się w budynku przy ul. Łukasiewicza 10, natomiast w dwóch kolejnych – na poddaszu kamienicy Rynek 15 oraz w jednej sali Biblioteki Publicznej, są zorganizowane wystawy stałe.

2. Folwark Golcówka w Wysokiej Strzyżowskiej

Założony w XV w. przez cystersów. Był największym w tym rejonie folwarkiem, a o jego ważności świadczy fakt, że przeniesiono tam z Dobrzechowa dwór opata; był również miejscem urzędowania sędziego cystersów.

Do dziś zachowały się pozostałości głównego budynku dworskiego oraz elementy budynków gospodarczych. Z dawnych czasów zachowały się także drzwi dworskie, kafle, drzwi do pieca oraz drobne metalowe przedmioty.

W pozostałościach zabudowań dworskich znajduje się obecnie mini skansen. Wśród eksponatów są m.in. przedmioty domowego użytku (zbiór maszyn do szycia z przyborami krawieckimi, żelazka na dusze, niecki, dzieżki, gliniane garnki), meble ludowe (kredensy, wieszaki, krzesła itp.), zbiór starych zdjęć ze szklanych negatywów oraz obrazy, militarne pozostałości ostatnich wojen, starodawne maszyny rolnicze.

3. Mini skansen w Godowej

Zaczątek skansenu budownictwa wiejskiego, zainicjowany przez członków istniejącego od 2001 r. Towarzystwa Przyjaciół Godowej. W bezpośrednim sąsiedztwie Szkoły Podstawowej w Godowej stoi drewniany, pokryty strzechą budynek mieszkalno - gospodarczy z przelomu XIX-XX w., wyposażony kompletnie w oryginalne sprzęty. W zbiorach, systematycznie powiększanych staraniem członków Towarzystwa, znajdują się również wiatraki, tak charakterystyczne dla XIX-wiecznego krajobrazu ziemi strzyżowskiej, niestety masowo likwidowane w II połowie XX wieku. W chwili obecnej skansen jest zamknięty dla zwiedzających.

4. Muzeum Biograficzne Juliana Przybosia w Gwoźnicy Górnej - Julian Przyboś jest jednym z czołowych autorów współczesnej polskiej poezji. Urodził się w 1901 roku w Gwoźnicy Dolnej. Zasłynął jako przedstawiciel Awangardy Krakowskiej w okresie międzywojennym i twórca oryginalnej konstrukcji poetyckiej, autor licznych wierszy, zbiorów poetyckich i esejów. Zmarł w 1970 r., pochowany został na miejscowym cmentarzu. Jego rodzinna chałupa już nie istnieje, spłonęła w 1958 r. Miejsce to upamiętnia głaz. W latach siedemdziesiątych narodziła się koncepcja stworzenia w Gwoźnicy muzeum Juliana Przybosia. Miał to być rezerwat etnograficzny. Zakupiono XIX-wieczną zagrodę Antoniego Błądzińskiego (z chałupą podobną do starego domu Przybosiów). Powstał miniskansen, w którego skład wchodzi: chałupa z tzw. przyłapem (wnęką podcieniową) konstrukcji zrębowej z wysokim czterospadowym dachem krytym słomą, stodoła z podcieniem w narożniku z 1900 r., dawna stajnia końska adaptowana na warsztat i dwukondygnacyjny spichlerz kamienno-drewniany. W pomieszczeniach tych zgromadzono pamiątki związane z życiem i twórczością poety oraz zbiory etnograficzne. Muzeum udostępniono zwiedzającym w połowie lat osiemdziesiątych. W chwili obecnej eksponaty zostały przeniesione do Muzeum Okręgowego w Rzeszowie.

5. Muzeum Społeczne Gminy Niebylec w Konieczkowej – inicjatorem utworzenia Muzeum Społecznego w Konieczkowej jest Pan Grzegorz Smela. Większość eksponatów pochodzi

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻOWSKIEGO

z jego prywatnych zbiorów. Kopie starych dokumentów oraz zdjęć zostały pozyskane z różnych źródeł, ale przede wszystkim od mieszkańców gminy Niebylec. Szczególne miejsce w muzeum zostało poświęcone osobie ś. p. Jana Ziomka spoczywającego na cmentarzu parafialnym w Niebylecu. Tablica na krzyżu cmentarnym obwieszcza, iż był to „Obróńca Westerplatte”, a jak można dowiedzieć się z fragmentów różnych opracowań sierż. rez. Jan Ziomek był osobistym kierowcą mjr. Henryka Sucharskiego historycznego dowódcy obrony Westerplatte. Wcześniej uczestniczył jako młodzieniec w obronie Lwowa (1918-1920), walczył w I i II wojnie światowej, następnie po zwolnieniu z obozu wrócił do Domaradza, gdzie nawiązał współpracę z oddziałami AK obwodu Brzozów. W roku 1969 zamieszkał w Konieczkowej, gdzie zmarł w roku 1978. W muzeum znalazło się wiele dokumentów i fotografii mieszkańców gminy biorących udział w działaniach wojennych I i II wojny światowej m.in. plutonowego Adama Antonika z Gwoździanki odznaczanego pośmiertnie Krzyżem Walecznych przez gen. Władysława Andersa. Kapral Antonik – czołgista 6 Pułku Pancernego „Dzieci Lwowskich” zginął podczas bitwy o Monte Cassino we Włoszech, a wcześniej przebył szlak armii Andersa, czego dowodem jest m.in. telegram wysłany w 1944 roku z Kairu do rodziny. Oprócz eksponatów militarnych w muzeum można podziwiać narzędzia codziennego użytku, klucze oraz elementy zabytkowej motoryzacji, jak również radia, maszyny do pisania, maszyny do szycia, wagi, obrazy religijne, czy też dobrze zachowaną starą prasę. Muzeum mogą zwiedzać zorganizowane grupy po wcześniejszych ustaleniach z dyrekcją Zespołu Szkół w Konieczkowej.

6. Muzeum Skarbów Kultury Ziemi Połomskiej w Połomi - to kilkaset eksponatów, w tym *Biblia* z 1793 r., niemieckie hełmy, zabytkowe zegary, wrzeczona, cierlice i szereg przedmiotów codziennego użytku można oglądać w „gajówce” - muzeum, które powstało z inicjatywy Ks. Artura Grzędę – Proboszcza Parafii p.w. Świętego Mikołaja w Połomi. Muzeum Parafialne jest częścią etnograficznego gaju myśliwskiego, znajdującego się przy Kościele. Pierwsze eksponaty do połomskiego muzeum zostały zebrane we wrześniu 2005 r., kiedy Ks. Artur Grzęda poprosił parafian o przeglądnięcie strychów. Poszukiwano starych zdjęć, książek, świadectw szkolnych i sprzętów codziennego użytku, takich jak: buty na drewnianych podeszwach, żelazka z duszą, maśniczki, lampy naftowe, dzieże do mieszania chleba, garnki gliniane, patelnia do smażenia pampuchów zwana dołkownicą i wiele innych. Warunek był tylko jeden: nie mogły mieć mniej niż pięćdziesiąt lat. Mieszkańcy Połomi czynnie zaangażowali się w nowe przedsięwzięcie. Zebrane przedmioty używane przez rodziców i dziadków złożono w „gajówce”- starym budynku, w którym kilkadziesiąt lat wcześniej mieściła się poczta, a potem sala katechetyczna. Budynek, którego ściany i podłogi nie były w najlepszym stanie, wyremontowano, a rekwizyty wyczyszczono i opisano. Obecnie jest ich kilkaset. W muzeum będzie również miejsce poświęcone Henrykowi Jackowi – poecie i aktorowi teatralnemu, który zginął w czasie II wojny światowej, ok. 1940 r. Wszystkie eksponaty tworzą małą kronikę Połomi, muzeum, które dokumentuje życie mieszkańców na przestrzeni wielu lat. Co ciekawe, muzeum jest częścią etnograficznego gaju myśliwskiego, który powstał również z inicjatywy Księdza Proboszcza. Malowniczy gaj z wieloma elementami wykonanymi z drewna, m.in. kapliczek, wozu, żurawia, uli, a także figurki Matki Bożej Fatimskiej umieszczonej na lipie ma służyć celom rekreacyjnym, jak również medytacyjnym. Muzeum cieszy się dużym zainteresowaniem. Zwiedzają je już wycieczki szkolne oraz każdy miłośnik historii, który chce poznać dzieje Połomi. Muzeum można zwiedzać po wcześniejszym uzgodnieniu z Ks. Proboszczem, który chętnie opowiada o skarbach kultury Ziemi Połomskiej.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRZYŻOWSKIEGO

7. Muzeum Miłośników Tradycji i Ludowej Muzyki w Gogołowie – znajduje się w budynku dawnej szkoły w Gogołowie, składa się z dwóch sal: pierwsza poświęcona jest regionalnym rzemieślnikom - znajdziemy tam m.in. warsztat stolarski, szewski czy kowalski; druga zawiera przedmioty codziennego użytku o charakterze ludowym, tj. m.in. kołowrotki, kredensy, lampy naftowe, narzędzia rolnicze itd.

8. Ekomuzeum „Góry Wolności” we Frysztaku – ma swoją siedzibę w Gminnej Bibliotece Publicznej we Frysztaku (ul. Ks. Blajera 14, 38-130 Frysztak, tel. 17 27 77 183). Muzeum działa od maja 2011 roku, i ma za zadanie zainteresować tym regionem turystów. W skład ekomuzeum wchodzi największe atrakcje turystyczne całej gminy. Atutem muzeum jest także upublicznienie dorobku artystycznego lokalnych twórców. Koordynatorami przedsięwzięcia są: Pan Wojciech Patla i Pani Agnieszka Wiśniowska. Ekomuzeum tworzą ludzie, którzy zamieszkują dany teren, wykonują różnego rodzaju rękodzieło artystyczne, piszą poezję lub na przykład zajmują się hodowlą koni i agroturystyką. Różnice są bardzo duże – w tradycyjnym muzeum wszystko jest za szkłem, nie można tego dotknąć, ekomuzeum jest otwarte na turystę, który może przyjechać do danego miejsca i nie tylko oglądać, ale spróbować autentycznego życia z gospodarzem danego miejsca. Ekomuzeum nie jest projektem zamkniętym – zawsze ktoś może do niego dołączyć. Ekomuzeum tworzą artyści – rękodzielniczy z terenu gminy oraz atrakcje historyczne - m.in. zabytkowy, drewniany kościół w Lubli z otoczeniem czy zespół schronowy w Stępinie - Cieszynie. Najważniejszym celem Ekomuzeum jest promocja terenu poprzez walory turystyczne, ale założyciele chcą też pokazać, że Gmina Frysztak to nie tylko ciekawe zabytki, unikalna przyroda, ale również ludzie z pasją i ciekawą historią.

9. Historyczna Izba Pamięci w Gminnej Bibliotece Publicznej w Czudcu – udostępniona dla społeczności Czudca w 1997 r. a przekazana przez Zespół Szkół "Instal". Zgromadzone zbiory pokazują drogi Polaków do wolnej ojczyzny w latach 1901 - 1945 i są to m.in. mundury wojskowe, medale, mapy, plakaty, ekspozycje obozowe, makiety, korespondencja, hełmy, manierki, broń, łuski pocisków. Izba ta pełni funkcję wychowawczą - edukacyjną. Historyczna Izba Pamięci od 1997 roku zawiera w sobie część zwaną Izba Regionalną. Zgromadzone tam eksponaty etnograficzne - historyczne obejmują przedmioty codziennego użytku: lampy, żelazka, kredens, łóżko, maszyny do szycia, garnki gliniane, żarna, obrazy, a także dawne sprzęty rolnicze: cepy, sanie, uprzęż konną i inne. Ekspozycja powstała w celu kultywowania pamięci o dawnej tradycji i kulturze regionu Ziemi Czudeckiej. Kolejna sala to Izba Pamięci Dziedzictwa Żydów Czudeckich zawierająca pamiątki pozostałe po tych mieszkańcach - artefakty kultury Judaizmu: fragmenty macew z tutejszego kirkutu, aron ha kodesz z XVII w., Torę - fragment na pergaminie XVIII w. - menorę siedmioramienną, Zohar - 23 t. w j. hebrajskim w tłumaczeniu na j. angielski, jarmulki, lampki chanukowe, książki ze znakiem pieczętnym żydowskiej biblioteki. W sali tej można też zobaczyć figurę rabina w stroju żydowskim.

10. Wystawy okolicznościowe, związane z miejscową historią bywają organizowane przez biblioteki, ośrodki kultury i stowarzyszenia:

- BP w Czudcu
- BP w Niebylcu
- BP we Frysztaku
- BP w Wiśniowej
- BP gminy i miasta Strzyżów

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

- Ośrodek Kultury w Czudecu
- Gminny Ośrodek Kultury w Niebylcu
- Gminny Ośrodek Kultury we Frysztaku
- Ośrodek Kultury w Wiśniowej
- Dom Kultury „Sokół” w Strzyżowie
- Towarzystwa Miłośników Ziemi Strzyżowskiej
- Towarzystwa Przyjaciół Dobrzechowa
- Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Czudeckiej
- Towarzystwa Miłośników Ziemi Niebyleckiej
- Towarzystwa Miłośników Ziemi Frysztackiej

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń

Obszar powiatu strzyżowskiego naznaczony jest śladami wielowiekowego dziedzictwa kultury materialnej i duchowej. Na kształt tego dziedzictwa decydujący wpływ miały zachodzące procesy historyczne, a w ostatnich stuleciach współistnienie różnych grup etnicznych: polskiej, ruskiej i żydowskiej. Śladami po nieistniejącej już na obszarze powiatu, wskutek dramatycznych wydarzeń II wojny światowej i powojennych, ludności żydowskiej i rusko – ukraińskiej są w miarę dobrze zachowane świątynie oraz nekropolie w różnych miejscach rozrzucone po obszarze powiatu. Zabytki te stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego, świadcząc o współistnieniu na tym terenie różnych kultur i narodowości.

Powiat strzyżowski położony jest w ciągu historycznie ukształtowanych traktów komunikacyjnych, łączących Polskę z krajami takimi jak Austria, Słowacja, Węgry i in. Historycznie ukształtowaną nazwą szlaków przebiegających przez terytorium powiatu, związanych m.in. z usytuowaniem osad obronnych, potwierdzonych przez prowadzone prace wykopaliskowe jest „trakt węgierski”, związany historycznie z wymianą towarową między Polską a krajami południa Europy.

Obecnie powiat znajduje się w środkowo - zachodnim obszarze województwa podkarpackiego. Obejmuje powierzchnię 503 km², liczy ok. 62.500 mieszkańców. Pod względem powierzchni zajmuje 19, pod względem liczby mieszkańców 16 miejsce w województwie. W skład powiatu wchodzi 5 gmin: Strzyżów, Czudec, Niebylec, Frysztak i Wiśniowa, przy czym gmina Strzyżów ma charakter wiejsko-miejski. Określony jest jako „wymagający zaangażowania na rzecz przeciwdziałania zjawiskom marginalizacji społecznej” co oznacza niską pozycję konkurencyjną oraz konieczność wsparcia zewnętrznego występujących na nim procesów rozwojowych.

Stan obecny i perspektywy ochrony dziedzictwa kulturowego na terenie Powiatu Strzyżowskiego przedstawione zostały w układzie **słabych i mocnych** stron oraz **szans i zagrożeń** dla tej dziedziny. Analiza SWOT jest jednym z elementarnych narzędzi diagnostycznych opisującym stan obecny analizowanego obszaru. Składa się z opisu jego czterech elementów:

mocnych i słabych stron – czyli: **pozytywnych i negatywnych warunków wewnętrznych** oraz szans i zagrożeń – czyli: **pozytywnych i negatywnych warunków zewnętrznych**.

Prezentowana analiza stanowi podstawę do opracowania zasadniczych kierunków działania w zakresie ochrony na terenie powiatu strzyżowskiego.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻOWSKIEGO

Mocne strony	Słabe strony
- Różnorodność krajobrazu naturalnego i kulturowego na terenie powiatu - Różnorodność wartości przyrodniczo-krajoznawczych i obiektów zabytkowych sprzyjają ochronie zintegrowanej - Duża ilość obiektów zabytkowych, w tym o znaczeniu ponadregionalnym - Dobry stan techniczny zespołów sakralnych oraz zespołów dworskich i pałacowych - Pozytywna rola kościoła w ochronie zabytków, odpowiednia troska o stan techniczny zabytkowych, sakralnych budowli - Dobre rozpoznanie zabytkowego zasobu przez służby konserwatorskie - Silne tradycje narodowe i regionalne oraz wzrastająca świadomość znaczenia dziedzictwa kulturowego - Wysokie walory kulturowe terenu powiatu zabytkowe obiekty, historia, wydarzenia, inscenizacje historyczne, sławne postacie, twórcy ludowi - Bliskość Rzeszowa (teren powiatu, jako cel turystyki weekendowej dla mieszkańców dużego miasta) - Walory naturalne, mikroklimat, rezerwaty przyrody	- Trudności komunikacyjne: mała ilość kursujących autobusów, pociągów - Zły stan techniczny zabytkowych obiektów mieszkalnych - Pogarszanie się stanu obiektów zabytkowych wskutek braku opieki, złej organizacji oraz braku środków finansowych (dotyczy prywatnych właścicieli) - Zagrożenie dla budownictwa drewnianego (mieszkalnego i inwentarskiego) poprzez wyludnianie terenów wiejskich, migrację do nowych ośrodków mieszkaniowych lub wypieranie starych budynków nowymi - Mało programów i przedsięwzięć edukacyjnych, wzmacniających świadomość wartości kulturowych dzieci i młodzieży - Brak środków na promocję regionu w Polsce i na świecie - Niewystarczająca ilość podejmowanych działań promocyjnych i materiałów promocyjnych
Szanse	Zagrożenia
- Włączenie dziedzictwa kulturowego w obieg gospodarczy - Rozwój inicjatyw lokalnych i inicjatyw organizacji pozarządowych działających na polu dziedzictwa kulturowego - Rozwój mediów i nowych systemów informacji, duża rola mediów	- Klęski i zdarzenia losowe, nasilające się ostatnio ekstremalne zjawiska typu osuwiska, trąby powietrzne, powódzie - Niestabilność przepisów finansowych - Trudności z pozyskiwaniem środków na realizację przedsięwzięć o charakterze kulturalnym

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

w popularyzowaniu tematów historycznych, zabytków i ich ochrony - Rosnąca rola samorządu, który ochronę zabytków włącza w strefę rozwoju lokalnego - Prężne wojewódzkie służby konserwatorskie - Postęp w dziedzinie finansowania ochrony środowiska kulturowego z wykorzystaniem różnych źródeł (unijnych, międzynarodowych, państwowych, samorządowych, prywatnych) - Stałe działania na rzecz poprawy środowiska naturalnego - Wzrost świadomości krajobrazu kulturowego i obiektów zabytkowych jako produktu turystycznego - Silna świadomość znaczenia regionalizmu, odrębności kulturowych, twórczości ludowej (powrót do korzeni)	- Za małe zaangażowanie społeczne w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - Brak zrozumienia wagi dziedzictwa kulturowego dla rozwoju społecznego i gospodarczego - Tworzenie strategii bez mechanizmów ich efektywnego wdrażania - Niedostateczna promocja zabytków jako szansy rozwojowej - Brak współpracy w tworzeniu wspólnego, urozmaiconego a jednocześnie dopełniającego się produktu turystycznego regionu strzyżowskiego - Brak jednoznacznych i klarownych ustawowych zapisów dotyczących obowiązków i kompetencji samorządu terytorialnego (np. na poziomie powiatu) - Brak narzędzi (programów) stosownych do poziomu powiatu do prowadzenia ewidencji zabytków

Podsumowanie

Analiza SWOT dla Powiatu Strzyżowskiego wskazuje, że należy w programie opieki uwzględnić kilka prawidłowości i zjawisk:

1. Zasoby powiatu: naturalne i obiekty zabytkowe należy traktować kompleksowo jako krajobraz kulturowy;
2. Brak jest spójnych programów działania, mechanizmów współpracy pomiędzy poszczególnymi rodzajami i szczeblami administracji oraz innymi jednostkami, podejmującymi działania wpisujące się w zakres dziedzictwa kulturowego;
3. Problematyka ochrony zabytków w powszechnej świadomości jest mało obecna, a co za tym idzie – brak presji i efektywnej kontroli społecznej w tym zakresie;
4. Najcenniejsze obiekty zabytkowe z terenu powiatu są zadbane, głównie dzięki mecenatowi kościelnemu, samorządom administracji państwowej, prywatnym i instytucjonalnym właścicielom (kościóły i cmentarze parafialne, okazałe pałace i dwory), ale zdarza się, że obiekty pozostające w prywatnej własności są zaniedbane lub popadają w ruinę;
5. Na podstawie analizy sytuacji zabytków powiatu strzyżowskiego można określić obszary wymagające podjęcia planowych działań:
  - upowszechnianie świadomości wartości krajobrazu kulturowego

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻOWSKIEGO

- budzenie zainteresowań dotyczących dziedzictwa kulturowego oraz pozytywnego ruchu społecznego na rzecz jego ochrony;
- 6. Zabytkowe obiekty architektoniczne – ochrona obiektów zabytkowych powinna polegać na zachowaniu zabytkowego charakteru, historycznego układu oraz formy, a co za tym idzie odpowiednich założeń podczas prowadzenia prac konserwacyjnych, remontowych czy porządkowych. Dla wszystkich obiektów powinno się wyznaczyć strefy ochrony konserwatorskiej i widokowej, aby zachować powiązania kompozycyjno – przestrzenne, mając na uwadze skalę założeń w otaczającym krajobrazie;
- 7. Zabytkowe zespoły zieleni – parki związane z założeniami dworsko – folwarcznymi powinny być zachowane ze względu na ich znaczenie w krajobrazie. Wszystkie wymagają stałych prac porządkowych oraz cięć pielęgnacyjnych drzewostanu, a także rewaloryzacji poprzedzanych inwentaryzacjami i studiami. Zagrożeniem dla nich, mimo prowadzonych zabiegów gospodarskich jest porastanie terenów samosiewem;
- 8. Cmentarze – wszystkie zabytkowe cmentarze powinny podlegać ochronie konserwatorskiej. Cmentarze są ważnym elementem krajobrazu wiejskiego. Należy systematycznie przeprowadzać prace porządkowe oraz rewaloryzacyjne na najcenniejszych cmentarzach, powstrzymując tym samym degradację najstarszych nagrobków;
- 9. Obecnie w sferze zagospodarowania i ochrony zabytków należy wykorzystać sprzyjającą koniunkturę związaną z rozwojem turystyki, a dla powiatu strzyżowskiego, jako terenu bezpośrednio sąsiadującego z powiatem Rzeszowskim, Krośnieńskim, Jasielskim i Ropczycko-Sędziszowskim w sposób szczególnie z turystyką weekendową.

7. Założenia programowe

Obiekty zabytkowe wymagają ustawicznego nadzoru, konserwacji oraz systemu zabezpieczeń przeciwpożarowych i przeciwwłamaniowych. Na tym polu jest potrzebna ścisła współpraca odpowiednich służb państwowych samorządowych i kościelnych, oraz współdziałanie z nimi czynnika społecznego w postaci różnego rodzaju stowarzyszeń.

Zabytki, są źródłem narodowej tożsamości, ale też pełnią ważną rolę krajoznawczą i turystyczną, które odpowiednio wykorzystane mogą być ważnym źródłem dochodów.

Opracowanie powiatowego programu opieki nad zabytkami wymaga zaangażowania władz oraz pracowników samorządowych odpowiedzialnych za sprawy związane z ochroną i opieką nad zabytkami. W realizacji zadań z zakresu ochrony zabytków bardzo korzystne jest przekazanie kompetencji dotyczących opieki nad zabytkami określonym, odpowiedzialnym osobom, w każdej z gmin i w powiecie. Opracowanie ogólnych zasad współpracy na poziomie gmin i powiatu jest niezbędnym elementem dla sprawnego funkcjonowania ochrony zabytków na terenie powiatu.

Główne cele polityki powiatowej związanej z ochroną zabytków:

- Konsekwentne i planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami.
- Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania oraz przyjęcie odpowiednich zasad zagospodarowania przestrzeni.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

- Kreowanie atrakcyjnego wizerunku powiatu, wspieranie aktywności lokalnej mającej na celu poszanowanie i promocję dziedzictwa kulturowego.
- Zwiększanie atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.
- Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.

7.1. Priorytety programu opieki

Zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami program opieki nad zabytkami odpowiednio wojewódzki, powiatowy i gminny, sporządzane są na okres 4 lat. Zadaniem, każdej wymienionej w ustawie jednostki administracji samorządowej, jest włączenie ochrony zabytków do działań strategicznych na odpowiednim szczeblu zarządzania. Ustawa nie formułuje zadań w zależności od szczebla jednostek samorządu terytorialnego, ale w sposób ogólny wyznacza priorytety programu opieki nad zabytkami, a w szczególności:

- I. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
- II. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
- III. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
- IV. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
- V. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków z myślą o stworzeniu różnorodnego, dopełniającego się produktu turystycznego.
- VI. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

7.2. Kierunki działań programu opieki

Priorytet I określony w ustawie dotyczy programu opracowanego na szczeblu województwa, a zatem nie wchodzi w zakres zadań powiatu. Priorytet II jest postulatem traktującym ochronę dziedzictwa kompleksowo, z uwzględnieniem innych dziedzin mających wpływ na stan szeroko pojętego krajobrazu kulturowego. Priorytety określone w punkcie III, IV i V stanowią podstawę do określenia celów przyjętych w niniejszym opracowaniu.

Cele operacyjne powiatowe:

- CEL I. Zachowanie materialnej i niematerialnej spuścizny historycznej powiatu
- CEL II. Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego miasta i wsi powiatu
- CEL III. Utrwalenie zasobów dziedzictwa kulturowego w świadomości mieszkańców
- CEL IV. Promocja walorów kulturowych powiatu z wykorzystaniem nowoczesnych technologii
- CEL V. Zwiększenie dostępności obiektów zabytkowych poprzez ich wykorzystanie dla funkcji turystycznych, kulturalnych i edukacyjnych.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO
7.3. Zadania programu opieki nad zabytkami
HARMONOGRAM OPERACYJNO – FINANSOWY NA LATA 2015-2018

Dla realizacji wytyczonych celów, konieczne jest podjęcie konkretnych działań organizacyjnych i inwestycyjnych. W tabeli poniżej zestawiono zadania Powiatowego programu opieki nad zabytkami dla powiatu strzyżowskiego na lata 2015-2018. Harmonogram rzeczowo – finansowy przedstawia listę przedsięwzięć przewidzianych do realizacji w latach 2015-2018, którą opracowano m.in. w oparciu o wyznaczone priorytety w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

	Zadanie	Typ zadania	Termin realizacji	Realizatorzy	Źródła finansowania
CEL I	Opracowanie przy współpracy samorządów gminnych pełnej bazy danych o istniejących obiektach zabytkowych	koordynacja	2015-2016	Gminy	Budżety Gmin
	Przeprowadzenie dalszej renowacji zespołu pałacowo-parkowo - folwarcznego w Wiśniowej i adaptacja obiektów na cele kulturalno-edukacyjne	własne-adaptacja	Zależy od pozyskania środków	Zarząd Powiatu w Strzyżowie	Środki Powiatu i dofinansow. ze śr. unijnych
	Wspomaganie rewaloryzacji cennych obiektów zabytkowych, wpisanych do rejestru zabytków – dofinansowanie przez powiat prac konserwatorskich i restauratorskich	dotacje uchwała	2015-2018	Właściciele obiektów zabytkowych	Środki własne właścicieli, dotacje
	Aktualizacja planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji	koordynacja	2015-2018	Starostwo Powiatowe	Budżet Powiatu
	Informacje na stronach www powiatu o możliwości dofinansowania dla ubiegających się o dofinansowanie ze środków powiatu	koordynacja	2015-2018	Starostwo Powiatowe	Budżet Powiatu
	Utrzymanie, opieka i inwestycje w obiektach zabytkowych pozostających w zasobach powiatu • DPS w Babicy • Dom Dziecka w Strzyżowie	własne - finansowanie utrzymania i robót bud.	2015-2018	Starostwo Powiatowe	Budżet Powiatu

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

	• Dom Dziecka w Żyznowie • Zespół Szkół w Czudcu • Zespół pałacowo-parkowy i folwarczny w Wiśniowej				
	Konsultacje z samorządami gmin w zakresie ewidencjonowania i ochrony obiektów zabytkowych	koordynacja	2015-2018	Starostwo Powiatowe	Budżet Powiatu w ramach dz. administrac.
CEL II	Prezentacja i promowanie dobrych wzorów i realizacji architektury regionalnej na stronie www	koordynacja	2015-2018	Starostwo Powiatowe	Budżet Powiatu
	Wsparcie właścicieli obiektów zabytkowych w działaniach dotyczących konserwacji i robót budowlanych przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków	koordynacja	2015-2018	Urzędy gmin Starostwo Powiatowe	Budżet Powiatu, budżety Gmin
CEL III	Organizacja konkursu dla uczniów o kreowaniu tożsamości historycznej i Powiatowe Biennale Plastyki Dzieci i Młodzieży „Cuda Powiatu Strzyżowskiego – Pomniki i Zabytki”	koordynacja	2015-2018	Starostwo Powiatowe GOK we Frysztaku	Budżet Powiatu
	Wydanie przewodników, bibliografii, albumów, folderów, książek i in. wydawnictw opracowanych przez społeczności lokalne np. stowarzyszenia, organizacje pozarządowe, uczniów, o zasobach dziedzictwa kulturowego powiatu	koordynacja	2015-2018	Starostwo Powiatowe Inne jednostki, ngo	Budżet Powiatu, budżety Gmin, środki własne stowarzyszeń, sponsorzy
	Wspieranie projektów kulturalnych i edukacyjnych realizowanych przez organizacje pozarządowe NGO oraz społecznych opiekunów zabytków	program współpracy z organizacjami i pozarządow.	2015-2018	Starostwo Powiatowe	Budżet Powiatu, NGO, budżety Gmin
	Przyznanie nagród Zarządu Powiatu w Strzyżowie za osiągnięcia w dziedzinie twórczości artystycznej, upowszechniania i ochrony kultury	finansowanie promocja patronat	2015-2018	Zarząd Powiatu Strzyżowskiego	Budżet Powiatu
	Promowanie miejsc związanych z wydarzeniami historycznymi lub osobami szczególnie zasłużonymi na terenie powiatu	patronat	2015-2018	Starostwo Powiatowe, Gminy	Budżet Powiatu, budżety Gmin
	Współdziałanie w promowaniu miejsc pamięci	współdziałanie, patronat	2015-2018	Miejski Dom Kultury i Gminne Ośrodki Kultury	Budżety Gmin

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

CEL IV	Bieżące uaktualnianie strony www powiatu w zakładce „Zabytki”	promocja	2015-2018	Starostwo Powiatowe	Budżet Powiatu
	Popularyzacja na stronach www udanych rewaloryzacji, adaptacji i prawidłowego utrzymania obiektów zabytkowych	promocja	2015-2018	Starostwo Powiatowe	Budżet Powiatu
CEL V	Wspieranie rozwoju turystyki zintegrowanej z zasobem dziedzictwa kulturowego powiatu	koordynacja	2015-2018	Urzędy Gmin Starostwo Powiatowe	Budżet Powiatu, budżety Gmin

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

7.4. Dziedzictwo kulturowe a turystyka

Turystyka, która w wysokim stopniu wyrasta z kulturowego kontekstu dziedzictwa, jest dzisiaj zarówno szansą, jak i zagrożeniem. Wyzwanie to może stać się też nie tylko ważnym mechanizmem rozwoju wielu ośrodków, ale i skutecznym instrumentem ochrony dziedzictwa. Wymaga to jednak zintegrowanego podejścia do zagadnienia dziedzictwa kulturowego i rynku.

Gwarancją skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego miast i regionów historycznych w systemie wolnorynkowym jest umiejętne powiązanie dziedzictwa ze sferą gospodarczą. Koniecznością staje się stworzenie nowych ram prawnych i finansowych funkcjonowania obszarów zabytkowych. Oznacza to konieczność znalezienia kompromisu między kanonami ochrony, a wymogami życia i prawami ekonomii. Nie można dziś mówić o skutecznej ochronie zabytkowego obszaru bez skutecznych strategii w zakresie zarządzania.

Turystyka jest dziś przez władze samorządowe miast i regionów historycznych w Polsce postrzegana, jako jeden z istotnych czynników rozwoju ekonomicznego. Często nie widzą one ryzyka i negatywnych skutków turystyki dla dziedzictwa. Turystyka jest w tym układzie elementem dynamicznym. Szybkość i selektywność konsumpcji turystycznej stanowi zasadnicze zagrożenie dla dziedzictwa. Jeśli dziedzictwo traktować jako zasób wartości, to konsumpcja turystyczna może oznaczać istotne umniejszanie tego zasobu. Autentyczność, stanowiąca o wartości dziedzictwa, także jest dzisiaj poddawana konfrontacji z globalizacją i „makdonaldyzacją” przestrzeni kulturowej. Procesy uniformizacji nie tylko zagrażają dziedzictwu, ale i wzmacniają jego wartość oraz znaczenie, również w wymiarze rynkowym. Lokalność staje się dzisiaj, wobec globalizacji, wartością samą w sobie. Wobec takiej sytuacji niezwykle ważne jest, aby dokumenty planistyczne dotyczące strategii rozwoju poszczególnych elementów jak: turystyka, gospodarka, itp. we właściwy sposób uwzględniały zasoby dziedzictwa kulturowego.

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Zadania określone w powiatowym programie opieki nad zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumentów prawnych** – wynikających z przepisów ustawowych (np. działanie w oparciu o uchwalane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (w każdej z gmin), działanie w oparciu o dokumenty strategiczne jak, np. Strategia Rozwoju Powiatu Strzyżowskiego na lata 2002-2014, zasady udzielania dotacji do prac konserwatorskich i restauratorskich:
  - współpraca w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego
  - wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością powiatu
  - wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków
- **instrumentów finansowych** - m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością powiatu,

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO

- dotowanie prac konserwatorskich i remontowych w obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków z terenu powiatu strzyżowskiego, nie będących własnością powiatu,
  - korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich;
  - dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych.
- instrumentów koordynacji** - m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w krajowych, wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp.
- współpraca z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
  - współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.
- instrumentów społecznych** - m.in. poprzez działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi i społecznymi opiekunami zabytków
- działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami
- instrumentów kontrolnych** - m.in. sporządzenie powiatowej i współpraca przy aktualizacji gminnych ewidencji zabytków
- monitoring stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. Zasady oceny realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami

Program opieki nad zabytkami jest dokumentem planistycznym w dziedzinie ochrony dóbr kultury i zasobów dziedzictwa kulturowego. Zawarte w nim strategiczne rozwiązania w przedmiotowej dziedzinie, mają na celu ukierunkowanie wszelkich szeroko zakrojonych działań w kierunku poprawy stanu zasobów zabytkowych Powiatu Strzyżowskiego. Co 2 lata sporządza się sprawozdanie z programu opieki nad zabytkami przyjętego na okres 4 lat i przedstawia Radzie Powiatu. Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji powiatowego programu uwzględniająca:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania powiatowego programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Do oceny zastosowane zostaną następujące kryteria i wskaźniki oceny realizowanych zadań.

W ramach priorytetu I i III: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu

- Poziom (w %) wydatków budżetu powiatu na ochronę i opiekę nad zabytkami
- Wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów
- Wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi
- Inne.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻOWSKIEGO

- W ramach priorytetu II i IV:** Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi i społecznymi opiekunami zabytków
  - Inne.
- W ramach priorytetu III:** Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości
- Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie powiatu
  - Liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych, wodnych
  - Liczba opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników)
  - Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej
  - Liczba osób zwiedzających muzea, skanseny, izby regionalne itp.
  - Liczba szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego
  - Inne.

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Informacje o zasadach i kryteriach dotyczących możliwości pozyskiwania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na podanych poniżej stronach internetowych (stan na koniec 2014 r.).

- Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków z siedzibą w Przemyślu
<http://wuooprzemysl.pl/index.php/site/page/20#Poradnik%20interesanta>
(Poradnik interesanta)
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
www.mkidn.gov.pl (Środki europejskie; Programy Ministra)
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego
<http://www.rpo.podkarpackie.pl/>
- Powiat Strzyżowski (Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków)
<http://www.strzyzowski.pl/strona/wydzial-edukacji-i-spraw-spoecznych-formularze-do-pobrania,1091>

11. Realizacja i finansowanie przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków

Powiatowy program opieki nad zabytkami opracowany jest dla powiatu strzyżowskiego po raz pierwszy i obejmuje lata 2015-2018. Wobec powyższego brak jest analizy danych w zakresie funkcjonowania, realizacji i finansowania opieki nad zabytkami w poprzednich latach. W budżecie powiatu wydatki na ten cel kwalifikowane są w:

*Dział 921 Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego
92116 Biblioteki*

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRZYŻOWSKIEGO

92120 Ochrona i konserwacja zabytków (m.in. prace adaptacyjne w Wiśniowej + pozostałe wydatki bieżące)

92195 Pozostała działalność

Poziom wysokości finansowania przez powiat zadań z Działu 921 Kultura i ochrona dziedzictwa kulturowego w corocznie ustalonym budżecie podstawowym w latach 2009-2014 wynosił:

- w roku 2009 - **273.312,95 zł**, w tym ze środków UE – 31.978,50 zł
- w roku 2010 - **1.403.216,29 zł**, w tym ze środków UE – 1.022.030,85 zł
- w roku 2011 - **248.079,91 zł**, w tym ze środków UE – 55.080,00 zł
- w roku 2012 - **788.429,29 zł**, w tym ze środków UE – 596.181,80 zł
- w roku 2013 - **3.812.927,44 zł**, w tym ze środków UE – 3.165.755,13 zł
- w roku 2014 - **283.946,47 zł**, w tym ze środków UE – 14.434,63 zł

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU STRYŻÓWSKIEGO
WYDATKI WYKONANE w latach 2009-2014

Rozdz.	Przeznaczenie środków	2009	2010	2011	2012	2013	2014
921	Kultura i ochrona dziedzictwa kulturowego – budżet podstawowy, w tym:	273.312,95 w tym:	1.403.261,29 w tym:	248.079,91 w tym:	788.429,29 w tym:	3.812.927,44 w tym:	283.946,47 w tym:
92116	Biblioteki	13.000,00	13.000,00	13.000,00	13.000,00	13.000,00	13.000,00
92120	Ochrona i konserwacja zabytków, w tym:	116.978,50	1.223.156,35	155.260,00	715.154,35	3.762.820,50	225.256,88
	dotacje	85.000,00	145.000,00	88.000,00	13.764,00	22.378,34	204.795,27
	wykonanie prac remontowych i konserwatorskich w obiektach zabytkowych	31.978,50	1.022.030,85	-	-	-	-
	adaptacja zabytkowego zespołu parkowo – dworskiego i folwarcznego w Wiśniowej	-	56.125,50	67.260,00	701.390,35	3.740.442,16	20.461,61
92195	Pozostała działalność Przedsięwzięcia kulturalne - ochrona dziedzictwa kulturowego i podtrzymywanie tradycji narodowej	143.334,45	167.104,94	79.819,91	60.274,94	37.106,94	45.689,59